

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra germanistiky

Distinktivní funkce výslovnosti v němčině

Bakalářská práce

Autor: Simona Valešová

Vedoucí práce: PhDr. Pavla Nečasová, Ph.D.

Praha 2016

„ Prohlašuji,

že jsem předloženou bakalářskou práci vypracovala samostatně a veškerou literaturu a další podkladové materiály, které jsem použila, uvádím v seznamu použité literatury.“

V Praze dne 12. 4. 2016

Simona Valešová

Děkuji své vedoucí PhDr. Pavle Nečasové, Ph.D. za věcné a cenné připomínky během zpracovávání této práce. Zároveň děkuji za svým nejbližším nejen za psychickou podporu během celého studia.

Abstrakt

Bakalářská práce „Distinktivní funkce výslovnosti v němčině“ pojednává o problematice vybraných distinktivních rysů v německém jazyce pro české mluvčí. Teoretická část je zaměřena na popsání českého a německého hláskového systému a následné vystižení rozdílů mezi danými systémy. Dále se práce věnuje vybraným distinktivním rysům v němčině, které mohou být obtížné pro české mluvčí. Praktická část je zaměřena na zkoumání výslovnostních dovedností a znalostí u vybraných distinktivních rysů u českých studentů německého jazyka.

Klíčová slova: distinktivní rysy, znělost, napjatost, kvantita, přízvučnost, zaokrouhlenost

Abstract

The bachelor thesis "Distinctive function of pronunciation in German" deals with the issue of selected distinctive features of the German language for Czech speakers. The theoretical part is focused on describing the Czech and German phonetic system and consequent characterization of relevant differences between the two systems. Also described are selected distinctive features of German, which may be difficult for Czech speakers. The practical part focuses on research of knowledge and proper use of selected distinctive features by Czech students of the German language.

Keywords: distinctive features, voice, tenseness, quantity, stress, roundness

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 FONETIKA A FONOLOGIE JAKO LINGVISTICKÉ DISCIPLÍNY	10
2 HLÁSKOVÝ SYSTÉM NĚMECKÉHO JAZYKA.....	12
2.1 Vokály německého jazyka	12
2.2 Diftongy německého jazyka.....	15
2.3 Konsonanty německého jazyka.....	16
2.3.1 Dělení konsonantů podle způsobu artikulace.....	16
2.3.2 Dělení konsonantů podle místa artikulace.....	16
2.3.3 Dělení konsonantů podle činnosti hlasivek	17
2.3.4 Dělení konsonantů podle podílu nosní dutiny na artikulaci.....	17
2.3.5 Dělení konsonantů podle přídechu	17
3 HLÁSKOVÝ SYSTÉM ČESKÉHO JAZYKA.....	19
3.1 Vokály českého jazyka.....	19
3.1.1 Třídění vokálů podle horizontálního posunu jazyka	19
3.1.2 Třídění vokálů podle vertikálního posunu jazyka	19
3.1.3 Třídění vokálů podle účasti rtů.....	20
3.1.4 Třídění vokálů podle výšky formantů	20
3.1.5 Třídění vokálů podle délky trvání	20
3.1.6 Diftongy českého jazyka	21
3.2 Konsonanty českého jazyka	22
3.2.1 Třídění konsonantů podle místa artikulace.....	22
3.2.2 Třídění konsonantů podle způsobu artikulace	22
3.2.3 Třídění konsonantů podle činnosti hlasivek.....	23
3.2.4 Třídění konsonantů podle účasti nosní dutin.....	23
3.2.5 Třídění konsonantů z hlediska akusticko-auditivního.....	23
4 SROVNÁNÍ ČESKÉHO A NĚMECKÉHO HLÁSKOVÉHO SYSTÉMU .	25
4.1 Srovnání vokálů českého jazyka s jazykem německým	26
4.2 Srovnání konsonantů českého jazyka s jazykem německým.....	28
5 DISTINKTIVNÍ FUNKCE VÝSLOVNOSTI V NĚMČINĚ.....	30
5.1 Kvantita jako distinktivní rys	33

5.2	Znělost a neznělost jako distinktivní rys	35
5.2.1	Asimilace znělosti v českém a v německém jazyce	36
5.3	Napjatost a nenapjatost vokálů jako distinktivní rys.....	39
5.4	Přízvučnost a nepřízvučnost jako distinktivní rys.....	41
5.4.1	Distinktivní funkce přízvuku u předpon.....	43
5.5	Zaokrouhlenost a nezaokrouhlenost jako distinktivní funkce.....	45
6	VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ STAVU VÝSLOVNOSTNÍCH DOVEDNOSTÍ	
	ČESKÝCH MLUVČÍCH S DŮRAZEM NA DISTINKTIVNÍ FUNKCI.....	48
6.1	Zkoumání kvantity jako distinktivního rysu výslovnosti.....	50
6.2	Zkoumání znělosti a neznělosti jako distinktivního rysu výslovnosti	53
6.3	Zkoumání napjatosti jako distinktivního rysu výslovnosti	56
6.4	Zkoumání přízvučnosti jako distinktivního rysu výslovnosti	59
6.5	Výsledky výzkumného šetření	62
	ZÁVĚR	64

ÚVOD

Většina jazyků se skládá z mluvené a psané formy. Zatímco psaná forma je tvořena pomocí systému písmen, grafémů, mluvená forma je tvořena pomocí systému hlásek, fonémů, a kromě auditivního hlediska zahrnuje i hledisko akustické. Nejen obě tyto složky zkoumají disciplíny fonetika a fonologie.

Každý jazyk disponuje specifickým postavením mluvidel, tzv. artikulačními bázemi, z nichž vyplývá následná artikulace hlásek daného jazyka. Pokud se například český mluvčí učí německý jazyk, je třeba dbát na to, aby se naučil svá mluvidla tomuto jazyku co nejvíce přizpůsobit. Tím dosáhne lepší výslovnosti a šance dorozumění se. Kovářová¹ zmiňuje, že právě výslovnost je první vizitkou našich znalostí cizího jazyka při komunikaci s rodilými mluvčími. Zejména u učitelů cizích jazyků je třeba dbát na to, aby pravidla výslovnosti vštěpovali svým žákům, ale hlavně aby je i sami používali.

Standardní výslovnost je důležitá hned z několika důvodů. Jedním z nich může být sociologické hledisko komunikace. Ve chvíli, kdy se setkají dva mluvčí, z nichž jeden dbá na kodifikovanou výslovnost, snaží se i ten druhý adekvátně vyslovovat a vyrovnat se komunikujícímu partnerovi. Pokud někdo chybně realizuje zvukovou stránku cizí řeči, může se setkat s opovržením ze strany komunikujícího partnera. Komunikují-li čeští žáci převážně jen s dalšími českými mluvčími (např. v rámci třídy ve škole), je pro ně přirozené, že jim ostatní rozumí. Avšak ve chvíli, kdy dojde ke komunikaci s rodilým mluvčím, který přirozeně není zvyklý na nesprávnou výslovnost vycházející z nepřizpůsobení mluvidel cizímu jazyku, může docházet k nepříjemným situacím. Po neustálých prosbách o opakování otázek či odpovědí ze strany rodilého mluvčího, může dojít k frustraci na straně českého mluvčího a nechuti dále komunikovat.

S realizací standardní výslovnosti úzce souvisí pojem distinktivní funkce ve výslovnosti. Tzv. distinktivní rysy jsou jevy, kvůli jejichž opomenutí nebo chybnému použití dochází k částečné nebo úplné záměně významu slov.

¹ KOVÁŘOVÁ, Alena. *Výuka a nácvik správné výslovnosti jako součást předmětu německý jazyk*. <http://educoland.muni.cz/nemecky-jazyk-a-literatura/vymena-zkusenosti/vyuka-a-nacvik-vyslovnosti-jako-soucast-predmetu-nemecky-jazyk/> (18. 12. 2015)

Tato bakalářská práce je zaměřena na problematiku vybraných distinktivních rysů, které jsou z hlediska srovnání českého a německého segmentálního a suprasegmentálního systému považovány za důležité. V teoretické části je pojednáno o německém a českém hláskovém systému. Při porovnání českého hláskového systému s tím německým by se mohlo na první pohled zdát, že jejich odlišnosti nejsou velké. Přestože například oproti angličtině jsou si systémy opravdu podobnější, nesou nezanedbatelné rysy, které je dělí, a které není možné při učení se německé výslovnosti zanedbávat. Dále se tato část zabývá teoretickým popisem vybraných distinktivních rysů, v nichž se německý jazyk odlišuje od českého, a na něž je během učení se výslovnosti potřeba klást důraz.

Cílem bakalářské práce je zjistit stav výslovnostních dovedností studentů při vstupu do filologického studia německého jazyka s důrazem na vybrané distinktivní rysy. Praktická část se snaží zmapovat znalost distinktivních rysů u studentů, kteří studují německý jazyk se zaměřením na vzdělávání, přičemž mateřským jazykem těchto studentů je čeština. Zjistit, zda tito studenti vědí, co znamená pojem distinktivní funkce ve výslovnosti, jestli znají vybrané rysy, a jak se to odráží v jejich výslovnosti.

Základní metoda, která byla při výzkumném šetření použita, byla sluchová analýza nahrávek cíleně vybraných výslovnostních jevů. Jako doplňující metoda byl zvolen dotazník, který zjišťoval proměnné, jako jsou věk, pohlaví, doba učení se německého jazyka, délka času stráveného v nějaké německy mluvící zemi, přítomnost rodilého mluvčího v rodině a výuka rodilým mluvčím. V práci lze následně nalézt statistické zpracování získaných dat a vyvození daných závěrů.

1 FONETIKA A FONOLOGIE JAKO LINGVISTICKÉ DISCIPLÍNY

*„Fonetika je lingvistická disciplína, jejímž předmětem je zvuková stránka lidské řeči s pohledem na její empirické vlastnosti.“*² (Sandhop, Schäfer, 2002, s. 31). Kovářová (2003, s. 6) uvádí, že fonetika se zabývá tvořením hlásek, tzn. činností mluvidel, a akustickou podstatou řeči. Kavka (1994, s. 9) fonetiku definuje jako vědu o zvukové stránce lidské řeči a její funkci při mluvení. Fonetika někdy bývá označována také hláskosloví. To je dáno tím, že výchozím materiálem, tedy předmětem pro fonetické bádání je hláska. Jako každá jiná vědecká disciplína, má i fonetika určité cíle. K těm Kovářová (2003, s. 6) řadí přesný popis všech možných hlásek, jejich třídění a materiální stránku hlásek jako artikulačních a akustických jevů, přičemž podotýká, že každý jazyk má vlastní inventář hlásek. Z toho plyne, že na každý jazyk je nutno nahlížet jako na samostatnou entitu.

*„Analogicky k tomu, že fonetika byla definována jako disciplína, která zkoumá materiální bázi jazyka, můžeme říct, že fonologie zkoumá systematickou bázi jazyka.“*³ (Sandhop, Schäfer, 2002, s. 127). Fonologie se postupem času vyvinula z fonetiky. Dle Kovářové (2003, s. 6) fonologie vychází z fonetického bádání, ale na rozdíl od fonetiky přihlíží k funkci hlásek. Podle ní jsou předmětem zkoumání fonologie abstraktní jednotky, tzv. fonémy, které v každém jazyce tvoří určitý fonologický systém. S odkazem na Čejku a jeho Úvod do českého jazyka a fonetiky (1965, s. 34) Kovářová (2003, s. 6) konstatuje, že *„foném lze definovat jako soubor zvukových, tedy jak artikulačních (výslovnostních), tak i auditivních (poslechových) vlastností, který dostačuje k tomu, aby uživatel jazyka odlišil na základě tohoto souboru vlastností jistou hlásku od všech ostatních hlásek jako samostatnou a s jinými fonémy nezaměnitelnou jednotku pomáhající rozlišovat význam slov.“*

² pozn. překlad autorky

³ pozn. překlad autorky

Pokud by měl být definován rozdíl mezi fonetikou a fonologií, lze říci, že zatímco fonetika je věda o tvorbě, realizace a vnímání hlásek, fonologie je věda o tom, jakou funkci tyto hlásky mají, tj. že hlásky slouží k dorozumívání.

Zatímco počátky fonetiky sahají až do dob starověku, fonologie je věda poměrně mladá. „*Na základě experimentálních metod se vyčlenila jako samostatný vědní obor z fonetického bádání, jež vycházelo z metody poslechové, až na lingvistickém kongresu v Haagu v roce 1928.*“ (Kovářová, 2003).

2 HLÁSKOVÝ SYSTÉM NĚMECKÉHO JAZYKA

„Hlásky dělíme na samohlásky (vokály) a souhlásky (konsonanty) podle toho, má-li výdechový proud volný průchod (u samohlásek) nebo naráží-li na překážku (u souhlásek). Samohlásky se mohou zpívat samostatně, souhlásky nikoli; při zdůrazněné výslovnosti samohlásky ústa více otvíráme, při zdůraznění souhlásky je naopak pevněji zavíráme.“ (Klimeš, 1977, s. 14).

Vokály jsou hlásky, pro něž je typický tón a při jejichž artikulaci nevzniká šum. To je naopak rys typický pro konsonanty. Následující dělení hláskového systému němčiny vychází z několika publikací, především však z Sandhopa a Schäfera (2002, s. 47) a výslovnostního slovníku Duden (2005, s. 28).

2.1 Vokály německého jazyka

Ježková a Pánek (1976, s. 20) definují vokály jako hlásky, při kterých v hrtanu vibrují hlasivky a vzduch proudí ústy a nosem volně bez překážky. Klimeš (1997, s. 16) zase uvádí, že při vzniku vokálů hrají roli jazyk, rty, spodní čelist a měkké patro.

První kritérium k dělení vokálů je poloha jazyka, podle něž se vokály dělí na:

a) podle vertikální polohy jazyka:

- vysoké vokály – [i, ɪ, y, ʏ, u, ʊ]
- středové vokály – [e, ε, ε:, ə, o, ɔ, ø, œ]
- nízké vokály – [a, a:]

Zatímco Ježková a Pánek (1976, s. 21), Wodňanská (1983, s. 16) i Fiukowski (1978, s. 98) zůstávají u tohoto základního rozdělení, Sandhop a Schäfer (2002, s. 77) toto rozdělení rozšiřují ještě o tři meziroviny, pro které český jazyk nemá pojmenování. Jedná se o tzv. halbhöhe [ɪ, ʏ, ʊ], obenmittelhohe [e:, ø:, o:], untermittelhohe [ε, ε:, œ, ɔ] a halbtiefe [ɐ] Vokale.

b) podle horizontální polohy jazyka:

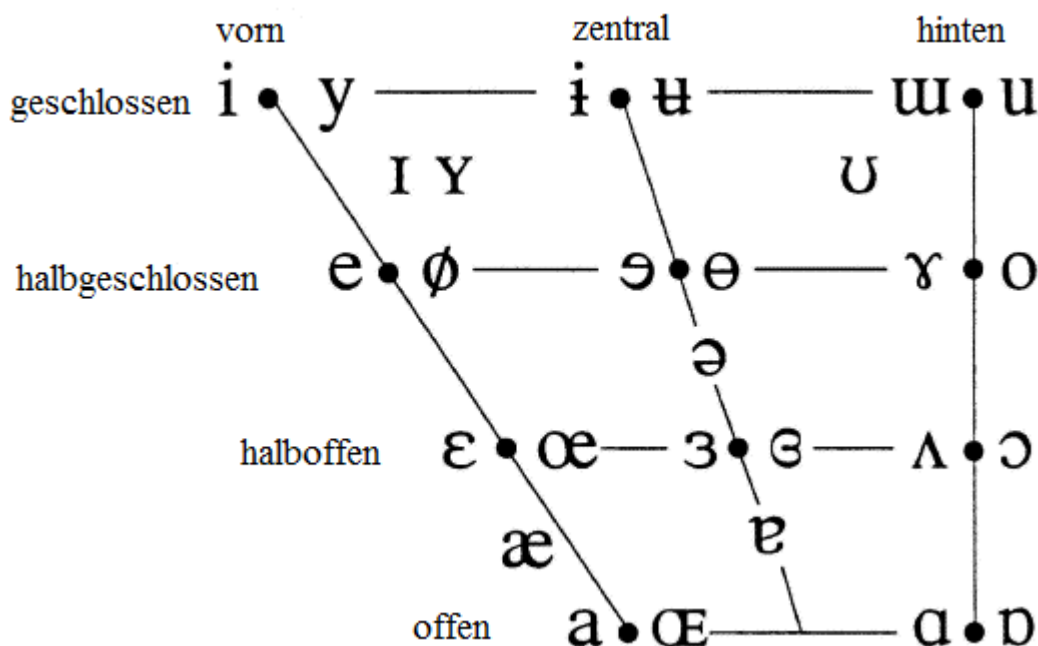
- přední vokály – [i:], [ɪ], [y:], [ʏ], [e:], [ε], [ε:], [ø:], [œ]
- střední vokály – [a], [ä], [ə], [ɐ]
- zadní vokály – [ü], [ʊ], [o:], [ɔ]

Druhé kritérium k dělení vokálů je kvalita, podle níž se vokály dělí na:

- otevřené vokály – [ɪ], [ʏ], [ɛ], [œ], [ɔ], [ɒ]
- zavřené vokály – [i:], [y:], [e:], [ø:], [u:], [o:]

Následující obrázek zobrazuje, že Duden (2005, s. 30) rozšiřuje toto dělení o další dvě meziroviny.

Obr. 1 Dělení vokálů podle kvality

Zdroj: Max Mangold, Duden Aussprachewörterbuch, Mannheim, 2005, s. 30

Třetí kritérium k dělení vokálů je kvantita, podle níž se vokály dělí:

- dlouhé vokály
- krátké vokály

Zároveň platí, že v přízvučných slabikách jsou zavřené vokály většinou také dlouhé a otevřené vokály jsou zároveň krátké. V nepřízvučných slabikách jsou vokály nejčastěji krátké.

Čtvrté kritérium k dělení vokálů je zaokrouhlení rtů. Podle Fiukowskeho (1978, s. 103) se podle zaokrouhlení dělí vokály na:

- zaokrouhlené vokály – [ø], [y], [ʏ], [ɔ], [œ], [ɔ], [u], [o]
- nezaokrouhlené vokály – [i], [ɪ], [e], [ɛ], [ɛ:], [ɐ], [ə]

Páté kritérium k dělení vokálů je účasť dutiny ústní na realizaci vokálů, podle níž se vokály dělí na:

- nazální vokály – hlavně v cizích slovech z francouzštiny (Chance [ã])
- orální vokály – většina vokálů

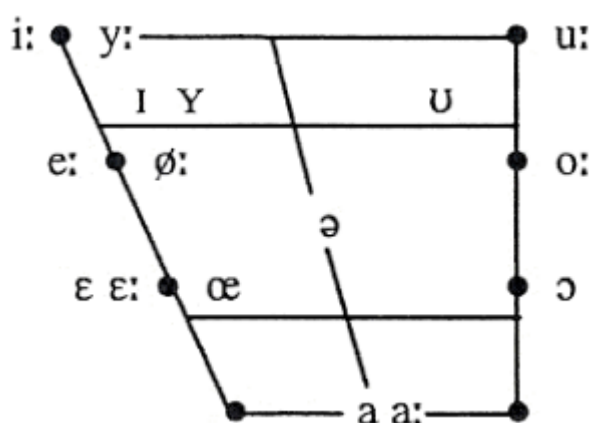
Šestým kritériem k dělení vokálů je akcent (přízvuk), podle nějž se vokály dělí na:

- přízvučné vokály
- nepřízvučné vokály

Další kritérium, které uvádí nejen Fiukowski (1978, s. 103), a podle nějž lze dělit vokály, je napjatost. Podle té se vokály dělí na:

- napjaté – [i], [y], [u], [e], [ø], [o]
- nenapjaté – [ɪ], [ʏ], [ʊ], [ɛ], [ɛ:], [œ], [ɐ], [ə], [ɔ]

Obr. 2 Vokální čtyřúhelník znázorňující německé vokály

Zdroj: Müllerová Vendula ⁴

⁴ MÜLLEROVÁ, Vendula. *Problémy nácviu výslovnosti při výuce češtiny jako cizího jazyka u německých mluvčích*. http://theses.cz/id/wfns7q/downloadPraceContent_adipIdno_6438 (22. 1. 2016)

2.2 Diftongy německého jazyka

Diftongy sestávají ze dvou vokálů, které jsou spojené do jedné slabiky. Jeden nich je vždy slabičný (tvoří vrchol diftongu) a druhý je neslabičný. Vokál tvořící vrchol diftongu bývá otevřenější a artikulován s větší silou. Sandhop a Schäfer (2002, s. 84) uvádějí termíny klesavý a stoupavý diftong. Pokud je první část akcentovaná silněji než část druhá, hovoří se o klesavých diftonzích. Pokud je silněji akcentovaná druhá část diftongu, hovoří se o stoupavých diftonzích. Německé diftongy jsou klesavé, avšak v německých slovech přejatých z francouzštiny se objevují diftongy stoupavé (Toilette – oi). V němčině jsou vyslovovány následující diftongy.

a) Diftong [au]

Jde o spojení vokálů *au*, které se objevuje i v češtině (*Auto*), proto dělá mluvčím nejmenší problémy.

b) Diftong [ai]

Jde o spojení vokálů *ei*, *ai* (*mein*, *Kaiser*). Při výslovnosti tohoto diftongu se klouže od *a* přes *e* k *i*. Častou chybou českých mluvčích je, že při tomto diftongu vyslovují *j*, což je konsonant, který se zde nesmí vyslovovat. Kontrastivní slovní páry zde jsou např. české slovo *fajn* s německé slovo *fein*, české slovo *kraj* a německé *Krais*.

c) Diftong [ɔy]

Jde o spojení vokálů *eu*, *äu*. Důležitým rysem tohoto diftongu je zaokrouhlenost. Aní zde se nesmí při výslovnosti objevit konsonant *j*, jak tomu často bývá. Jako kontrastivní slovní páry lze uvést české slovo *stroj* a německé *treu* (*věrný*) či české slovo *boj* a německé *Beutel* (*pytlík*).

Ježková a Pánek (1976, s. 32) upozorňují na to, že německé diftongy se vyslovují vždy krátce a čeští mluvčí se mají vyvarovat jakémukoliv protažení.

2.3 Konsonanty německého jazyka

Jak již bylo zmíněno, konsonanty jsou takové hlásky, pro něž je charakteristický šum, který vzniká specifickým postavením nebo pohybem mluvidel. Podle Sandhopa a Schäfera (2002, s. 47) dochází při artikulaci konsonantů k závěru, při kterém je zastavený výdechový proud, nebo dochází k úžině, kterou výdechový proud prochází.

Následující podrobný popis klasifikace konsonantů vychází především z dělení, které uvádí Kovářová (2003, s. 10).

2.3.1 Dělení konsonantů podle způsobu artikulace

Způsob artikulace konsonantů je určován překážkou a jejím způsobem, kterým se postaví do cesty výdechovému proudu.

- a) závěrové konsonanty – výdechový proud rychle rozrazí překážku a odstraní ji [p, b, t, d, k, g, /]
- b) nosové (nazální) konsonanty – výdechový proud uniká skrz nos [m, n, ŋ]
- c) polozávěrové konsonanty (afrikáty) – výdechový proud rozrazí závěr (překážku) a ten přechází v úžinu [pf, ts, tʃ]
- d) úžinové konsonanty – během celé artikulace je aktivní určitý typ úžiny [f, v, s, z, ʃ, ʒ, ç, j, x, h, ʁ]

2.3.2 Dělení konsonantů podle místa artikulace

Místo artikulace je určeno orgánem, kde se artikulace realizuje.

- a) obouretné (bilabiální) konsonanty – činné jsou oba rty [b, p, m]
- b) retozubné (labiodentální) konsonanty – horní zuby se opírají o spodní ret [f, v, ʍ]
- c) dentální konsonanty – jazyk se opírá o zuby [t, d, n, l, r, s, z]
- d) dásňové (alveolární) konsonanty – jazyk se opírá buď o přední (předodásňové) nebo o zadní (zadodásňové) oblast dásní [ʃ, ʒ]
- e) tvrdopatrové (palatální) konsonanty – jazyk se opírá o tvrdé patro [ç, j]
- f) měkkopatrové (velární) konsonanty – jazyk se opírá o měkké patro [k, g, ŋ, x]

- g) hrtanové (laryngální) konsonanty – zvuk vzniká v oblasti hlasivkové štěrbině [l, h]

2.3.3 Dělení konsonantů podle činnosti hlasivek

Podle činnosti hlasivek se konsonanty dělí na:

- a) znělé konsonanty – pro tyto je v němčině typická nenapjatost mluvidel
- b) neznělé konsonanty – pro tyto je v němčině typická napjatost mluvidel

Znělé a neznělé konsonanty se pak dále dělí na:

- párové konsonanty – mají znělou i neznělou variantu
- nepárové – mají pouze jednu variantu

2.3.4 Dělení konsonantů podle podílu nosní dutiny na artikulaci

Při artikulaci některých konsonantů může poklesnout měkké patro a zapojit se nosní dutina.

- a) nosní (nazální) konsonanty – nosní dutina se zapojí a při artikulaci rezonuje
- b) ústní (orální) konsonanty – výdechový proud vychází pouze dutinou ústní

2.3.5 Dělení konsonantů podle přídechu

Podle toho, zda při artikulaci vzniká přídech, se konsonanty dělí na:

- a) přídechové konsonanty
- b) nepřídechové konsonanty

Ježková a Pánek (1976, s. 34) konstatují, že pro určení konsonantů německého hláskového systému je důležité místo artikulace, artikulační orgány, způsob artikulace a tzv. Überwindungsmodus, tedy způsob překonání překážky. „*Překonání překážky je způsob a postup, jakým výdechový proud překoná překážku postavenou artikulačním orgánem (proražení, tření nebo chvění).*“ Ježková a Pánek (1976, s. 35). Dále zmiňují, že podle účasti hlasivek lze konsonanty dělit na znělé a neznělé.

Podle místa artikulace pak dělí tato dvojice konsonanty do stejných skupin jako Kovářová. Do skupiny konsonantů určených podle artikulačního orgánu řadí Ježková a Pánek (1976, s. 34) labiální, koronální, apikální, pre-, medio- a postdorsální a laryngální

3 HLÁSKOVÝ SYSTÉM ČESKÉHO JAZYKA

3.1 Vokály českého jazyka

Lze vytyčit čtyři kritéria pro třídění vokálů. Jsou to poloha jazyka při artikulaci, a to buď horizontální či vertikální, účast rtů na artikulaci, výška formantů (frekvenční oblasti) a délka trvání vokálu. Toto dělení vychází z Klimeše (1977, s. 16) a Palkové (1997, s. 170).

3.1.1 Třídění vokálů podle horizontálního posunu jazyka

- a) přední vokály – *i, í, e, é*
- b) střední vokály – *a, á*
- c) zadní vokály – *o, ó, u, ú*

3.1.2 Třídění vokálů podle vertikálního posunu jazyka

- a) vysoké vokály – *i, í, u, ú*
- b) středové vokály – *e, é, o, ó*
- c) nízké vokály – *a, á*

Třídění vokálů podle horizontálního a vertikálního položení jazyka lze zobrazit v tzv. vokalickém trojúhelníku.

Obr. 4 Vokalický trojúhelník znázorňující české vokály

	přední	střední	zadní
vysoké	i		u
středové	e		o
nízké		a	

Zdroj: Müllerová Vendula⁵

⁵ MÜLLEROVÁ, Vendula. *Problémy nácviu výslovnosti při výuce češtiny jako cizího jazyka u německých mluvčích*. http://theses.cz/id/wfns7q/downloadPraceContent adipIdno_6438 (22. 1. 2016)

3.1.3 Třídění vokálů podle účasti rtů

Labializace je zaokrouhlení rtů. Podle toho se vokály dělí na:

- a) zaokrouhlené vokály – *o, ó, u, ú*
- b) nezaokrouhlené vokály – *a, á, i, í, e, é*

Kavka (1994, s. 21) používá ke slovu zaokrouhlené synonymum zaostřené a k nezaokrouhlené synonymum nezaostřené.

3.1.4 Třídění vokálů podle výšky formantů

U tohoto třídění je rozhodující absolutní výška oblastí ústního formantu, nikoliv výška polohy jazyka v ústech. Vokály se tedy dělí na:

- a) vysoké vokály – *e, é, i, í*
- b) střední vokály – *a, á*
- c) hluboké vokály – *o, ó, u, ú*

3.1.5 Třídění vokálů podle délky trvání

- a) krátké vokály – *a, e, i, o, u*, jejich délka trvání se pohybuje v rozmezí 0,08 – 0,12 s
- b) dlouhé vokály – *á, é, í, ó, ú*, jejich délka trvání se pohybuje v rozmezí 0,17 – 0,24 s

Na rozdíl od vokálů německých se vokály české nedělí na ústní a nosové, neboť jsou všechny ústní. Zároveň se v českém jazyce také neuplatňuje dělení na vokály napjaté a nenapjaté, neboť jsou všechny nenapjaté.

Kavka (1994, s. 21) zmiňuje, že je možné brát v potaz ještě různý stupeň vertikálního posunu jazyka směrem k patru. Podle toho se potom rozlišuje mezi vokály otevřenými a zavřenými.

3.1.6 Diftongy českého jazyka

Palková (1997, s. 172) uvádí, že jediný český diftong, který se objevuje v domácí slovní zásobě, je diftong *ou*. V přejatých slovech se pak jako diftongy počítají sekvence vokálů *a+u* a *e+u*. Zároveň dodává, že v češtině jsou diftongy vždy klesavé a polohové. Pro distinktivní funkci nehrají diftongy českého jazyka roli, proto není třeba se jimi více zabývat.

3.2 Konsonanty českého jazyka

České konsonanty lze dělit ze dvou hledisek. Klimeš (1997, s. 21) uvádí, že jedním z nich je hledisko artikulační a druhým je akusticko-auditivní hledisko. České konsonanty pak Klimeš (1997, s. 21) dělí následujícím způsobem.

3.2.1 Třídění konsonantů podle místa artikulace

Místo artikulace je určeno orgánem, kde se artikulace realizuje.

- a) obouretné (bilabiální) konsonanty – činné jsou oba rty (*p, b, m*)
- b) retozubné (labiodentální) konsonanty – horní zuby se opírají o spodní ret (*f, v*)
- c) dásňové (alveolární) konsonanty – jazyk se opírá buď o zuby (zubodásňové – *t, d, n, c, dz*), přední (předodásňové – *t, d, n, c, dz, s, z, l, r, ř*) nebo o zadní (zadodásňové – *š, ž, č, dž*) oblast dásní
- d) tvrdopatrové (palatální) konsonanty – jazyk se opírá o tvrdé patro (*t', d', ň, j*)
- e) měkkopatrové (velární) konsonanty – jazyk se opírá o měkké patro (*k, g, ch*)
- f) hrtanové (laryngální) konsonanty – zvuk vzniká v oblasti hlasivkové štěrbině (*h*)

3.2.2 Třídění konsonantů podle způsobu artikulace

Způsob artikulace konsonantů je určován překážkou a jejím způsobem, kterým se postaví do cesty výdechovému proudu.

- a) závěrové (oklusivní) konsonanty – výdechový proud je zcela zastaven překážkou
 - závěrové ústní – *p, b, t, d, t', d', k, g*
 - závěrové nosní – *m, n, ň, ŋ*
 - polozávěrové – počáteční úplný závěr se postupně uvolňuje (*c, č, ž, ž'*)
- b) úžinové (konstruktivní) konsonanty – během celé artikulace je aktivní určitý typ úžiny (*f, v, s, z, š, ž, j, ch, h*)
- c) bokové (laterální) konsonanty – výdechový proud prochází po obou stranách jazyka dotýkajícího se patra (*l*)
- d) kmitavé (vibrantní) konsonanty – výdechový proud je opakovaně zmenšován a zvětšován (*r, ř*)

3.2.3 Třídění konsonantů podle činnosti hlasivek

Podle toho, zda se účastní nebo neúčastní hlasivkový tón, se konsonanty dělí na:

- a) znělé konsonanty – při jejich tvoření je šum doprovázen hlasem (*b, v, z, ž, d, ž, ž', d, g, y, ř, r, l, j, m, n, ŋ, n, h*)
- b) neznělé konsonanty – jen šumy bez hlasového proudu (*p, f, s, š, t, c, č, t', k, ch*)
 - párové konsonanty – mají znělou i neznělou variantu
 - nepárové (jedinečné) konsonanty – mají pouze jednu variantu (*r, l, m, n, ŋ, j, ŋ*)

3.2.4 Třídění konsonantů podle účasti nosní dutin

Podle toho, zda se při artikulaci spustí měkké patro s cípkem a účastní se jí či ne, dělí se konsonanty na:

- a) nosní (nazální) – *m, n, ŋ, ŋ*
- b) ústní (orální) – všechny ostatní

3.2.5 Třídění konsonantů z hlediska akusticko-auditivního

Dosavadní třídění českých konsonantů bylo bráno z pohledu artikulace. Pro následující třídění bude rozhodující pohled akusticko-auditivní.

- a) ražené (explozivní) konsonanty – při překonání závěru vzniká šum (*p, b, t, d, t', d', k, g*)
- b) třené (frikativní) konsonanty – po celou dobu trvání je artikulace doprovázena třecím šumem (*f, v, s, z, š, ž, j, ch, h*)
- c) polosykové (afrikáty) konsonanty – během jejich artikulace je třecí šum uplatňován pouze částečně (*c, č, dz, dž*)
- d) měkké (palatální) konsonanty – během jejich artikulace se objevuje třecí šum o vysoké frekvenci (*t', d', ŋ, j, l*)
- e) sykové (sibilanty) konsonanty – během jejich artikulace se objevuje sykový šum (*s, z, š, ž*)
- f) nosové (nazální) konsonanty – během jejich artikulace ústní šum doprovází znění nosních dutin (*m, n, ŋ, ŋ*)

- g) hrčivé (vibrantní) konsonanty – během jejich artikulace je průchod výdechového proudu pravidelně zvětšován a zmenšován
- h) sonorní konsonanty – během jejich artikulace hlasivkový tón převládá nad šumem (*r, l, m, n, ŋ*)
- i) dyšné (spirantní) konsonanty – během jejich artikulace je silně uplatňován výdechový proud (*h*)

Kavka (1994, s. 28) používá trochu jiné dělení konsonantů. Na rozdíl od Klimeše neuvádí k jednotlivých skupinám hlásky, které do nich patří.

Do skupiny konsonantů klasifikovaných z hlediska způsobu artikulace řadí závěrové, úžinové a polozávěrové konsonanty.

Dále uvádí skupinu konsonantů klasifikovaných z hlediska místa artikulace. Do této skupiny řadí konsonanty obouretné retozubné, mezizubné, zubné, dásňové, tvrdopatrové, měkkopatrové, hrdelní a hrtanové. Jak lze vidět, oproti Klimešovi (1997, s. 21) přidal Kavka mezizubné, zubné a hrdelní konsonanty.

Další skupinou, kterou Kavka (1994, s. 29) zmiňuje, jsou konsonanty klasifikované z hlediska artikulujícího orgánu. Do té řadí konsonanty retné, jazyčné, hlasivkové, dorsální, apikální, radikální, koronální a kakuminální.

Dále Kavka (1994, s. 29) klasifikuje konsonanty z hlediska sluchového dojmu a dělí je na ražené, třené, plynné, hrčivé konsonanty a afrikáty a sykavky.

Co se týče dělení konsonantů podle účasti dutiny ústní, shoduje se Kavka (1994, s. 30) s Klimešem (1977, s. 24) a také je dělí na ústní a nosní.

Poslední skupinou, kterou Kavka (1994, s. 30) uvádí, je skupina konsonantů klasifikovaných z hlediska účasti resp. neúčasti hlasu, kam řadí konsonanty znělé a neznělé. „*V případě, že hlas konsonantů nezní, což je při šepotu, je rozhodující pro klasifikaci znělých a neznělých artikulacní úsilí: konsonanty se pak dělá na povolené a napjaté.*“ (Kavka, 1994, s. 30).

4 SROVNÁNÍ ČESKÉHO A NĚMECKÉHO HLÁSKOVÉHO SYSTÉMU

Této tématice se věnují Maroušková a Schmidt (2005). Následující kapitola tedy čerpá z této publikace. Každý jazyk má své specifické artikulační báze, tedy rysy, podle nichž tvoří hlásky. Artikulační báze zahrnují jednak postavení řečových orgánů v klidové fázi, tak i při mluvení. „*Artikulační báze určitého jazyka určuje nejen komplex mluvních pohybů nutných k vytvoření hlásky, ale i soubor doplňujících artikulačních pohybů, jež charakter hlásek a jejich seskupení dokresluje.*“⁶ V německém jazyce dochází k velkému svalovému napětí řečových orgánů při tvoření hlásek a k velkému kolísání výdechového proudu. Tato skutečnost má za následek to, že přízvuk je mnohem silnější než v českém jazyce. Dalšími z následků jsou redukce nepřízvučných vokálů, tvrdý hlasový začátek, napětí, přídech nepřízvučných konsonantů a napjatá výslovnost dlouhých zavřených vokálů. V němčině lze také oproti češtině pozorovat větší činnost rtů. Hlasivky se na artikulaci v němčině nepodílejí tolik jako v češtině, takže německé znělé konsonanty jsou na mnohých místech méně znělé než v češtině.

Právě tyto artikulační stereotypy hrají velkou roli při učení se cizímu jazyku. Mluvidla mluvčího jsou zvyklá na mateřský jazyk a chovají se podle něj i při používání jazyka cizího. Je proto důležité, aby ten, kdo chce zvládnout správnou výslovnost cizí řeči, měl povědomí o rozdílech ve výslovnosti jeho mateřské a dané cizí řeči.

⁶ Fonetika a fonologie <http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js08/fonetika/ucebnice/ch05.html> (7. 4. 2016)

4.1 Srovnání vokálů českého jazyka s jazykem německým

„Oba systémy se zjevně liší počtem vokálů (významná je labializovaná řada předních vokálů v němčině) a také i tím, že téměř žádný ze srovnávaných vokálů není shodný v obou jazycích.“ (Kavka, 1994, s. 25).

V českém jazyce je deset vokálů, které se dělí na krátké (*a, e, i, o, u*) a dlouhé (*á, é, í, ó, ú*). Klimeš (1977, s. 19) zmiňuje, že zatímco krátké samohlásky trvají 0,08 – 0,12 sekund, dlouhé jsou asi dvakrát delší, než ty krátké, takže trvají zhruba 0,17 – 0,24 sekund. V němčině je vokálů nepoměrně více, a to dvacet tři. Důvodem, proč je mezi počtem vokálů obou jazyků takový rozdíl, je jejich kvalita.

Německý jazyk dělí vokály podle napjatosti, což v češtině nelze nalézt. Podle tohoto kritéria má němčina dvanáct zavřených (napjatých) vokálů [*e, e:, ö, ö:, i, i:, y, y:, o, o:, u, u:*] a jedenáct otevřených vokálů [*a, a:, ə, ə, ε, ε:, œ, ɪ, ʏ, ʊ*]. Tento rozdíl německých vokálů v otevřenosti a zavřenosti se promítá i do mezinárodní fonetické abecedy, kde má každý zavřený vokál jiný znak než ten otevřený. V češtině je toto nahrazeno grafémy.

V němčině existuje nápadná souvislost mezi kvalitou a kvantitou vokálů. Většina dlouhých německých vokálů je zároveň zavřená. V českém jazyce je kvantita vokálů značená diakritickým znaménkem, a to čárkou nad vokálem. V německém jazyce žádné takovéto značení nelze nalézt a správná výslovnost se odvozuje z morfologických příznaků, což je při učení cizího jazyka samozřejmě složitější varianta a může s sebou přinášet komplikace.

Dalším rozdílem mezi německým a českým jazykem jsou labializované vokály, v grafické podobě jde o vokály s přehláskou, které se vyskytují pouze v němčině. Jde o vokály [*œ*], [*ʏ*], [*y:*], [*ø:*]. Vokál *ä* je sice taky přehlasovaný, avšak není labializovaný. Při výslovnosti těchto pro české mluvčí neznámých vokálů je třeba dávat velký důraz na zaokrouhlení rtů, které je pro jejich správnou výslovnost typické a nezbytné, ab nedošlo k záměně například labializovaného *ö* s nelabializovaným *e*.

V důsledku většího napětí mluvidel je silnější i přízvuk německých slov, tím pádem je více energie a výdechového proudu využito na hlásky v přízvučné slabice a u těch v nepřízvučné dochází k redukci. V nepřízvučné slabice a vždy bez přízvuku jsou

vokály redukované *e* [ə] a vokalické *r* [ʁ]. Tyto vokály v češtině neexistují, a proto dělají českým mluvčím při výslovnosti němčiny problémy. Redukované *e* [ə] bývá zaměňováno s českým fonémem *e*, který je vyslovován otevřeně. Při špatné výslovnosti a tedy záměně těchto vokálů, stejně jako například vokálů labializovaného *ö* s nelabializovaným *e* může dojít k celkové pozměnění významu slova a poté k nedorozumění mezi mluvčími.

Další skupinou vokálů, které jsou z hlediska výslovnosti obtížné, jsou německé diftongy. V českém jazyce existují diftongy [ou], [au], [eu]. „*Ve spisovné češtině se v domácích slovech vyskytuje pouze ou, v cizích též au, eu (auto, pneumatika).*“ (Klimeš, 1977, s. 20). „*Vokalismus nové horní němčiny obsahuje tři diftongy [au], [ai], [ɔy], které jsou výsledkem historické hláskové změny středohornoněmeckých dlouhých vokálů [i:] [y:] [u:].*“⁷ (Sandhop, Schäfer, 2002, s. 83). Diftongy [ai], [ɔy] se v českém jazyce neobjevují, tudíž s sebou nesou problém s výslovností pro mluvčí, jejichž rodným jazykem není němčina. Výslovnost německých vokálů musí být klouzavá, tedy přechod mezi oběma vokály v diftongu nesmí být znatelný. Jak bylo již dříve napsáno, nesmí se v artikulaci objevovat konsonant [j] a zároveň se nesmí zanedbat zaokrouhlenost vokálu [ɔ].

⁷ pozn. překlad autorky

4.2 Srovnání konsonantů českého jazyka s jazykem německým

Konsonanty českého jazyka jsou v některých případech stejné s těmi německého jazyka. Konkrétně jde o závěrové fonémy [b, d, g, p, t, k, ʔ]. Tyto konsonanty se v obou jazycích dělí na znělé konsonanty [b, d, g] a neznělé konsonanty [p, t, k, ʔ]. Rozdíl mezi těmito skupinami konsonantů v německém jazyce je napětí. Zatímco konsonanty znělé [b, d, g] jsou nenapjaté, konsonanty neznělé jsou napjaté. Z tohoto důvodu jsou neznělé konsonanty [p, t, k] také přídechové, protože přídech vzniká jako vedlejší produkt kvůli velkému svalovému napětí při správně napjaté artikulaci. Při učení se výslovnosti těchto konsonantů je proto třeba dbát nejen na nácvik neznělosti, ale zároveň také na přídech.

Co se nosních fonémů týče, Sandhop se Schäferem (2002, s. 59) uvádí, že ve spisovné němčině existují tři nazály, a to [m, n, ŋ]. V českém jazyce existují tyto fonémy také, avšak objevují se v jiných pozicích. Foném [ŋ] je pouze variantou fonému [n]⁸ a v češtině se objevuje pouze při spojení konsonantů nk a v cizích slovech při spojení konsonantů ng. V němčině je škála pozic, kde se tento foném objevuje, mnohem větší. Mezi ty, které mohou činit českým mluvčím problémy, je pozice mezi dvěma vokály (*lange*) či na konci slova (*jung*). Distinktivní, tedy významově rozlišující, funkci tohoto fonému lze nalézt například u slov *singen* [ˈzɪŋən] s významem zpívat a *sinnen* [ˈzɪnən] s významem přemýšlet. Demonstrace těchto slov jasně ukazuje, jak je důležité, dbát na správnou výslovnost každého fonému ve slově. Už při záměně jednoho z nich totiž snadno dochází ke změně významu, z čehož pak plynou další problémy.

V systému českých konsonantů existuje pouze jedno *ch* [x]. Klimeš (1977, s. 21) řadí tento konsonant podle místa artikulace k měkkopatrovým (velárním) a podle způsobu artikulace řadí tuto hlásku do skupiny úžinových (konstruktivních). V německém jazyce ale existují pro foném *ch* dvě varianty výslovnosti, tedy dva alofony. První z nich je foném *Ach-Laut*, např. ve slově *Sprache* [ˈʃpraːxə], který Kovářová (2003, s. 33) řadí k velárním hláskám. Druhým je pak foném *Ich-Laut*, např. ve slově *möglich* [ˈmøːklɪç], který se dle Kovářové (2003, s. 32) řadí k palatálním hláskám. Toto zařazení se shoduje i s tím, které uvádí Ježková a Pánek (1976, s. 34). Velární *Ach-Laut* je artikulovaný

⁸ Fonetika a fonologie <http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js08/fonetika/ucebnice/ch08s01s02.html>
(7. 4. 2016)

pomocí měkkého patra. Oproti tomu *Ich-Laut* je artikulovaný v oblasti středního tvrdého patra. Jsou jasně daná pravidla, v jakých pozicích použít *Ach-Laut* a kdy *Ich-Laut*. Jelikož pro české mluvčí není přirozené rozlišovat tyto dvě varianty, je důležité, aby si pro správnou výslovnost daná pravidla osvojili a v praxi je též používali.

Další rozdíl ve výslovnosti a v artikulaci v jednotlivých jazycích lze nalézt u konsonantu *h*. V německém jazyce se foném *[h]* vyslovuje nezněle. Naopak v českém jazyce se foném *[h]* řadí k hláskám znělým. Dále se v německém jazyce objevuje jev, který v tom českém nelze nalézt. Pokud se ve slově před konsonantem *[h]* objeví vokál, jedná se pak v němčině v případě konsonantu *[h]* o takzvané *Dehnungs-H* (prodlužující *h*). V takovém případě se *[h]* vůbec nevyslovuje a namísto toho dochází k prodloužení předcházejícího vokálu.

5 DISTINKTIVNÍ FUNKCE VÝSLOVNOSTI V NĚMČINĚ

Kovářová (2003, s. 13) uvádí, že fonologie se zabývá hláskami z hlediska jejich funkce. Důležité pro ni pak jsou zejména ty vlastnosti hlásek, které jsou shodné, nebo na jejichž základě lze odlišit jednu hlásku od druhé. Jak již bylo řečeno, základními jednotkami fonologie jsou fonémy. Tyto abstraktní jednotky tvoří v každém jazyce určitý fonologický systém a vlastnosti těchto jednotek lze zařadit do protikladů. Jedná se o tzv. distinktivní (rozlišující) rysy.

*„V rámci subfonemické fonologie je distinktivní rys považován, za nejmenší zvukovou jednotku jazyka a obvykle se formuluje jako binární (dvoučlenný). Popis distinktivních rysů vychází z pojmů akustické fonologie, protože ve zvukovém signálu jsou obsaženy všechny distinktivní složky, ale ve vědeckých popisech se dává přednost vymezení distinktivních rysů na základě artikulace.“*⁹ Subfonemickou fonologii definuje portál Fonetika a fonologie¹⁰ s odkazem na Horeckého jako vědu, která pokládá za minimální zvukovou jednotku jazyka fonologicky relevantní (distinktivní) rysy.

V encyklopedii lingvistiky¹¹ je uvedeno, že distinktivní rysy jsou fonologicky relevantní rysy, které mají základní schopnost odlišovat od sebe členy opozice. Ačkoli je v této teorii distinktivní rys nejmenší jednotkou, stále se využívá také pojem foném, který je zde označován jako svazek distinktivních rysů, což ovšem opomíjí distribučně syntagmatické a stylistické vlastnosti fonémů jako celků.

Podle Kovářové (2003, s. 13) se v odborné literatuře se uvádí asi 13 distinktivních rysů, podle kterých je možné charakterizovat všechny jazyky světa.

1. vokálnost x nevokálnost (přítomnost tónu)
2. konsonantnost x nekonzonantnost (přítomnost šumu)

⁹ Encyklopedie lingvistiky. http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5/Distinktivn%C3%AD_rys
(8. 2. 2016)

¹⁰ Fonetika a fonologie. <http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js08/fonetika/ucebnice/ch08s03.html>
(8. 2. 2016)

¹¹ Encyklopedie lingvistiky. http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5/Distinktivn%C3%AD_rys
(8. 2. 2016)

3. délka x krátkost	(týká se většinou vokálů, v některých jazycích i konsonantů)
4. znělost x neznělost	(např. d x t)
5. napjatost x nenapjatost	(typické pro němčinu, např. k x g)
6. nosovost x nenosovost	(např. m x b)
7. závěrovost x úžinovost	(např. p x f, t x s)
8. kompaktnost x difúzovost	(nízké x vysoké vokály, palatální a velární konsonanty x labiální, dentální a alveolární konsonanty)
9. drsnost x matnost	(rys drsnosti mají afrikáty, např. c, č, pf)
10. gravisovost x akutovost	(hlásky s nižší x vyšší frekvencí)
11. mollovost x nemollovost	(mollovost je příznačná pro zaokrouhlené hlásky)
12. durovost x nedurovost	(typické pro palatalizované ruské souhlásky)
13. abruptivnost x neabruptivnost	(týká se např. hlasivkových hlásek v některých kavkazských jazycích)

V Encyklopedii lingvistiky¹² jsou všechny tyto rysy, které uvádí Kovářová, rozděleny do dvou skupin. První skupinou jsou tonální rysy, kam jsou řazeny gravisovost x akutovost, mollovost x nemollovost, durovost x nedurovost. Do druhé skupiny nazvané sonoritní rysy jsou pak řazeny všechny ostatní zbylé.

Krčmová (1992, s. 76) uvádí pouze dvanáct níže sepsaných distinktivních rysů, přičemž dodává, že kvantita vokálů je z obecného hlediska chápána jako vlastnost celé slabiky, ne jedné hlásky. Avšak pro češtinu toto pojetí nevyhovuje, neboť česká kvantita je vokalickou vlastností, a proto se přidává pro vokály distinktivní rys dlouhá x krátká kvantita.

¹² Encyklopedie lingvistiky, http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5/Distinktivn%C3%AD_rys (8. 2. 2016)

Distinktivní rysy podle Krčmové (1992, s. 76) tedy jsou:

- vokálnost x nevokálnost
- konsonantnost x nekonsonantnost
- kompaktnost x nekompaktnost
 - difúznost x nedifúznost
- napjatost x nenapjatost
- znělost x neznělost
- nazálnost x nenazálnost
- kontinuálnost x nekontinuálnost
- drsnost x matnost
- přerušovanost (abruptivnost) x nepřerušovanost (neabruptivnost)
- gravisovost (tupost) x akutovost (ostrost)
- mollovost (sníženost) x nemollovost (nesníženost)
- durovost (zvýšenost) x nedurovost (nezvýšenost)

Při srovnání českého a německého hláskového systému, jsou některé z těchto rysů zanedbatelné. Některé ale naopak vystupují do popředí a zdají se být pro správnou výslovnost němčiny českými mluvčími zásadní. V rámci obou jazyků jsou totiž velmi výrazné a zároveň odlišné. Jedná se o kvantitu, znělost a neznělost, napjatost. Dalším rysem německé výslovnosti, který sice není v seznamu základních rysů od Kovářové uveden, ale je velmi důležitý a určující, je přízvuk. Stejně tak je velký rozdíl mezi českými a německými zaokrouhlenými a nezaokrouhlenými vokály. Tyto rysy se jeví pro nácvik správné výslovnosti němčiny u českých mluvčích jako obtížné. V následujících kapitolách bude tedy pojednáno o těchto vybraných rysech, a to především z hlediska jejich distinktivní funkce.

5.1 Kvantita jako distinktivní rys

Kvantita je jednou z vlastností hlásek, která má významově rozlišovací funkci. Ve fonologii znamená pojem délka trvání hlásek. Ježková a Pánek (1976, s. 17) říkají, že k artikulaci hlásky je pokaždé nezbytný určitý čas. Sandhop a Schäfer (2002, s. 154) uvádí, že na kvantitu je třeba pohlížet jako na suprasegmentální vlastnost nějaké hlásky. Oproti fonetice se fonologie nezabývá absolutní délkou nebo trváním hlásky, ale opozicemi, které vznikají právě na základě této délky, popřípadě krátkosti hlásky. V českém jazyce se objevují vokály dlouhé a krátké. Dlouhé vokály jsou vyznačeny diakritickým znaménkem, tedy čárkou nad vokálem. Celkem je jich pět *á, é, í, ó, ú*, přičemž *ů* je pouhou variantou grafického zápisu dlouhého *u*, ale na výslovnost nemá vliv.

V českém jazyce má kvantita hlásek distinktivní funkci, proto je třeba dbát na správnou výslovnost. „*Jistě uznáte, že zanedbání rozdílu v kvantitě by s sebou přineslo i nedorozumění, srovnejme např. „,dráha‘ – ,drahá‘.*“ (Kavka, 1994, s. 22). Je rozdíl, jestli mluvčí řekne *plakat* [plakat] (verbum), nebo *plakát* [plaka:t] (substantivum) či *nová* [nova:] (adjektivum), nebo *nova* [nova] (substantivum) atd.

Stejně jako u českých, i u německých vokálů lze najít dvojí kvantitu – dlouhou a krátkou. V německém jazyce jsou tyto dlouhé vokály: [i:] [y:] [e:] [ɛ:] [ø:] [o:] [a:] [u:] (Ježková, Pánek, 1976, s. 21). V grafickém zápisu pomocí diakritiky však německou kvantitu nelze nalézt, avšak existují určitá morfologická pravidla, která už na základě grafického zápisu předurčují, zda se vokál čte dlouze či krátce. Pokud se ve slově objeví např. zdvojení vokálu (*Laage*), pak se tento vokál čte dlouze. Stejně tak, pokud se ve slově objeví tzv. *Dehnungs-H*, prodlužující *h*, např. (*wohnen*). Müllerová (2009, s. 28) uvádí, že délka německých vokálů závisí mimo jiné na stavbě slabiky a jejím postavení ve slově. V zavřené slabice, např. *Zug* [tsu:k], nebo v nepřízvučné slabice, např. *interessant* [intərə'sant], bývá vokál krátký.

Na základě kvantity vokálů lze určit minimální pár. Siebenhaar¹³ charakterizuje foném jako nejmenší zvukovou jednotku abstrahovanou ze zvukového proudu řeči, která může mít potencionálně významově rozlišovací funkci. Foném je podle ní abstrakce, ve které jsou sloučeny všechny fóny se stejnou distinktivní funkcí. Minimální páry jsou na základě těchto tvrzení tedy slova, které se odlišují v jednom jediném fónu a která mají stejné hláskové okolí. „*Pokud se vyskytují v tomtéž hláskovém okolí dva fóny a jejich záměna vede ke slovům rozdílného významu, potom jsou tyto fóny fonetickým realizováním dvou odlišných fonémů.*“ Siebenhaar¹⁴ jako příklad minimálního páru, kde tento pár určuje kvantita, lze použít například slov *spuken* [ˈʃpu:kŋ] s významem *strašit* a *spucken* [ˈʃpʊkŋ] s významem *plivat*. Záměnou dlouhého *u* s krátkým tak může dojít k záměně.

Na základě distinktivní funkce kvantity vokálů lze uvést tyto dvojice a jednu trojici vokálů. Některé příklady opozitních dvojic uvádí Wodňanská (1983, s. 8).

[a] x [a:]	[ˈfal] x [ˈfa:l]	Fall (pád) x fahl (bledý)
[ɛ] x [ɛ:]	[ˈvɛlə] x [ˈvɛ:lə]	Welle (vlna) x wähle od wählen (volit)
[ɛ] x [e:]	[ˈfɛl] x [ˈfe:l]	Fell (kožich) x fehl od fehlen (chybět)
[ɪ] x [i:]	[ˈʃtɪl] x [ˈʃti:l]	still (tichý) x Stil (sloh)
[ɔ] x [o:]	[ˈpɔlən] x [ˈpo:lən]	Pollen (pyl) x Polen (Polsko)
[œ] x [ø:]	[ˈhœlə] x [ˈhø:lə]	Hölle (peklo) x Höhle (jeskyně)
[ʊ] x [u:]	[ˈbʊsə] x [ˈbu:sə]	Busse (autobusy) x Buße (pokání)
[ʏ] x [y:]	[ˈhʏtə] x [ˈhy:tə]	Hütte (chata) x Hüte (klobouky)

¹³ SIEBENHAAR, Beat. *Einführung in die Phonetik und Phonologie. Prozessphonologie, autosegmentale Phonologie*. http://home.uni-leipzig.de/siebenh/kurse/WS0809/v_phonetik_phonologie/PhonetikPhonologie13.pdf (9. 2. 2016)

¹⁴ SIEBENHAAR, Beat. *Einführung in die Phonetik und Phonologie. Prozessphonologie, autosegmentale Phonologie*. http://home.uni-leipzig.de/siebenh/kurse/WS0809/v_phonetik_phonologie/PhonetikPhonologie13.pdf (9. 2. 2016)

5.2 Znělost a neznělost jako distinktivní rys

Sandhop a Schäfer (2002, s. 35) fonaci definují jako pojem z fonetiky, pod kterým se rozumí průběh tvorby zvukových vln, které jsou vnímány jako hlas, popřípadě hlasový tón. Tyto zvukové vlny jsou způsobeny pravidelnou vibrací hlasivek v hrtanu. Tento proces však musí být nejprve spuštěn pomocí fonačního proudu, tedy vzduchu, který je během mluvení vydechován. Následně je pak tento výdechový proud, který prošel hlasivkami, upravován například pomocí rtů, zubů nebo jazyku během procesu artikulace.

„Proces fonace doprovází artikulaci mnoha, avšak ne všech hlásek. Ty hlásky, které jsou tvořeny za účasti hlasivkového tónu, se nazývají znělé hlásky, hlásky bez účasti hlasivkového tónu se nazývají neznělé hlásky.“¹⁵ (Sandhop, Schäfer, 2002, s. 39). Lze tedy říct, že během vyslovování znělých hlásek jsou hlasivky napjaté a kmitají, zatímco během vyslovování hlásek neznělých jsou hlasivky v klidu, nekmitají a neúčastní se tvorby hlásky. Neznělé hlásky nelze šeptat. Krčmová (1992, s. 78) uvádí, že rozdíl znělosti a neznělosti se jako distinktivní příznak uplatňuje u většiny šumových konsonantů.

Určování znělosti či neznělosti určité některé hlásky probíhá nejen auditivně, tedy pomocí sluchu posluchače, ale zároveň také taktilně (odezíráním), tedy pomocí samotného mluvčího. Kmitání zvukových vln během tvoření znělých hlásek ovládá celou lebku, což lze snadno demonstrovat. Pokud mluvčí vyslovuje znělé hlásky a dotkne se prstem hranu nebo čela, může cítit vibrování.

Co se vokálů týče, jsou jak v českém tak v německém jazyce znělé, stejně tomu je ve většině jazyků. Výjimku tvoří například vokály japonské.

České znělé konsonanty jsou *b, d, d', g, h, v, z, ž, j, m, n, ň, j, l, r*. Neznělé české konsonanty jsou *p, t, t', k, ch, f, s, š, c, č*. Německé znělé konsonanty jsou [*b, d, g, v, z, ʒ, r, j*], zatímco k těm neznělým se řadí tyto [*p, t, k, ç, x, f, s, ʃ, pf, ts, tʃ*] konsonanty.

Sandhop Schäfer (2002, s. 39) zmiňují, že nejen v němčině lze na základě znělosti určit tzv. párové hlásky. Jsou to znělé konsonanty, které mají svou neznělou partnerskou hlásku. Z německých konsonantů jsou to: [*b, p*], [*d, t*], [*g, k*], [*z, s*], [*v, f*], [*ʒ, ʃ*].

¹⁵ pozn. překlad autorky

Kovářová¹⁶ uvádí, že na rozdíl od češtiny je pro postavení německých mluvidel příznačná jejich napjatost nebo nenapjatost, a to podle toho, jestli artikuluje souhlásky neznělé nebo znělé. Při vyslovování neznělých konsonantů totiž dochází k určitému napětí všech svalových orgánů, díky kterým dochází k tvorbě hlásek. Naopak při výslovnosti konsonantů znělých k této napjatosti nedochází.

Stejně jako kvantita, samozřejmě i znělost či neznělost má svůj podíl na rozlišování významu slov. Proto je potřeba vždy dbát nejen pečlivé znělosti či neznělosti, ale také napjatosti. Z minimálních párů závislých na znělosti a neznělosti lze uvést například tyto:

['pakŋ] x ['bakŋ]	packen (balit) x backen (péct)
['pa:ɐ] x ['ba:ɐ]	Paar (pár) x Bar (bar)
['o:pɐ] x ['o:bɐ]	Oper (opera) x Ober (číšník)
['taŋkŋ] x ['daŋkŋ]	tanken (tankovat) x danken (děkovat)
['ti:ɐ] x ['di:ɐ]	Tier (zvíře) x dir (tobě)
['zai̯tə] x ['zai̯dɔ]	Seite (strana) x Seide (hedvábí)
['kartŋ] x ['gartŋ]	Karten (karty) x Garten (zahrada)
['kɛrn] x ['gɛrn]	Kern (mozek) x gern (rád)
['ka:b] x ['ga:b]	Kabel (kabel) x Gabel (vidlička)

5.2.1 Asimilace znělosti v českém a v německém jazyce

V rámci rozdílů mezi českou a německou výslovností v oblasti znělosti a neznělosti konsonantů je také třeba připomenout problém asimilace. Asimilace je spodobá hlásek a probíhá v obou jazycích, avšak v každém odlišně. Palková (1997, s. 328) asimilaci znělosti definuje jako jev, kdy hláska mění svou znělost (nebo neznělost) vlivem hlásky sousední, tj. dochází k vzájemnému přizpůsobení znělosti (nebo neznělosti) hlásek ve skupině.

¹⁶ KOVÁŘOVÁ, Alena. *Výuka a nácvik správné výslovnosti jako součást předmětu německý jazyk*. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:F3dTmfZKQrcJ:educoland.muni.cz/download-293/+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz> (22. 1. 2016)

„Asimilace znělosti je nejrozšířenější souhláskovou změnou v češtině.“ (Palková, 1997, s. 328). V českém jazyce se nejčastěji objevuje asimilace regresivní. To je případ, kdy následující hláska působí na tu předchozí a dle svých vlastností mění její znělost nebo neznělost. Příkladem je například slovo *sbírat*, kdy vzhledem ke znělému *b*, dochází ke změně neznělého *s* na znělé *z* a správná výslovnost je tedy [zbi:rat]. Pospíšilová (2013, s. 16) uvádí, že k tomuto jevu dochází nejen uvnitř slabik a slov, ale i přes slovní hranice. S ohledem na koncovou neutralizaci lze vidět, že u některých slov a slovních spojení s odlišným významem je kvůli asimilaci výslovnost stejná.

plod /plot spadl [plotspadl]

plod / plot byl [plodbil]

V jazyce německém se objevuje asimilace progresivní, tedy taková, kdy první hláska ovlivňuje tu následující. Směr asimilace je tudíž opačný. Rozdíl asimilace v němčině a v češtině je ten, že v němčině může docházet pouze ke ztrátě znělosti konsonantů. Jinými slovy, ze znělých konsonantů se mohou stávat neznělé, ale opačný proces není možný. „*Od počátku by měl učitel upozorňovat žáky na rozdílnou asimilaci od češtiny, např.: das Buch (chybně: daz Buch), ich habe (chybně: ih habe), mit mir (chybně: mid mir), auf dem Tisch (chybně: auv dem Tisch).*“ (Kovářová¹⁷, s. 8).

K úplné ztrátě znělosti dochází v případech, kdy je konsonant na konci slova nebo na konci slabiky, kde dochází ke koncové neutralizaci.

Na začátku slabiky dochází k částečné neutralizaci a to za podmínky, že slabice předchází pauza nebo neznělý konsonant. Pospíšilová (2003, s. 18) uvádí jako příklad pro tyto asimilace následující slova:

das Bett [das'bet]

wegbringen [vekbrɪŋən].

Pospíšilová (2003, s. 18) uvádí jako příklad následující slova:

der blaue [deɐ̯'blauə]

ein bett [ain'bet].

¹⁷ KOVÁŘOVÁ, Alena. *Výuka a nácvik správné výslovnosti jako součást předmětu německý jazyk*. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:F3dTmfZKQrcJ:educoland.muni.cz/download/+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz> (22. 1. 2016)

Z tohoto popisu a příkladů lze vyvodit, že v českém jazyce se znělé hlásky vyslovují zněle i v takových pozicích, které jsou pro jazyk německý nepřijatelné. Proto je třeba si tyto odlišnosti uvědomovat a při výslovnosti na ně dbát.

Ztráta znělosti se netýká pouze morfémově počátečních pozic. I skupina konsonantů na konci slov a slabik se může změnit ze znělých na neznělé. K tomuto jevu docházelo zejména v období přechodu řeči ze staroněmeckého jazyka na středohornoněmecký jazyk (jako mezník bývá označován rok 1050). Podle Sandhopa a Schäfera (2002, s. 44) je tento jev označován jako tzv. „*Auslautverhärtung*“, volně přeloženo jde tedy o změnu měkkých hlásek v tvrdé.

V první řadě se ztráta znělosti na konci slova týká potencionálně všech znělých konsonantů, které mají párovou znělou hlásku. Jde tedy o párové dvojice: *[b, p]*, *[d, t]*, *[g, k]*, *[z, s]*, *[v, f]*, *[ʒ, ʃ]*. Jak bylo řečeno, k této ztrátě znělosti dochází jak na konci slova, tak na konci slabiky.

Sandhop se Schäferem (2002, s. 44) tento jev demonstrují na následujících případech:

lieb ['li:p]	lieblich ['li:plɪç]
Hand ['hant]	handlich ['hantlɪç]
Tag ['ta:k]	täglich ['tɛ:klɪç]

5.3 Napjatost a nenapjatost vokálů jako distinktivní rys

Pod pojmem napjatost se podle Kovářové (2003, s. 11) rozumí v podstatě určité větší napětí všech svalových orgánů, které se nějakým způsobem podílejí na artikulaci hlásek. „Akusticky jsou u napjatých patrná ostřejší ohraničení složek spektra než u nenapjatých, artikulačně je napjatost dána větším napětím mluvních orgánů při artikulaci. Tento rozdíl v češtině není distinktivní.“ (Krčmová, 1992, s. 78). Právě kvůli absenci napjatosti a nenapjatosti jako distinktivního rysu v českém jazyce je proto potřeba při nácviu výslovnosti němčiny zaměřit na tuto problematiku pozornost.

Napjatost vokálů v německém jazyce úzce souvisí s jejich délkou. Obecně platí, že vokály, pro které je typická napjatost, bývají zároveň většinou dlouhé. Naopak vokály nenapjaté bývají většinou krátké. Výjimku tvoří varianta vokálu *e*, které se v dlouhé variantě objevuje jak v napjaté, tak v nenapjaté formě, kdežto v krátké variantě je vokál *e* pouze nenapjatý.

Bieten ['bi:tɪŋ] x bitten ['bitɪŋ]

Höhle ['hø:lə] x Hölle ['hœlə]

Hüte ['hy:tə] x Hütte ['hytə]

spuken ['ʃpu:kŋ] x spucken ['ʃpukŋ]

Beet ['be:t] x Bett ['bɛt]

Schoten ['sxo:tən] x Schotten ['ʃɔtŋ]

Stejně jako lze tvrdit, že napjaté vokály bývají dlouhé, lze tvrdit, že ' napjaté bývají přízvučné vokály před místem slovního přízvuku.

Idée [i'de:] x ideal [ide'a:l]

Physik [fy'zi:k] x physikalisch [fyzi'ka:lɪʃ]

Baron [ba'ro:n] x Baronesse [baro'nesə]

Napjatost konsonantů v německém jazyce úzce souvisí s jejich znělostí či neznělostí. V němčině bývají neznělé konsonanty artikulovány více napjatě, než konsonanty znělé. Nejčastější chyba při výslovnosti němčiny u českých mluvčích nastává u párových konsonantů [*b*, *p*], [*d*, *t*], [*g*, *k*], u nichž bývá pozornost zaměřena na znělost či neznělost, ale napjatost a nenapjatost zůstává v pozadí. Při napjaté výslovnosti je napětí mluvidel velmi silné a silný je také výdechový proud. Všechny napjaté hlásky jsou tedy současně aspirovány, to znamená, že jsou vyslovovány

s přídechem. Kovářová¹⁸ k nácviiku správné výslovnosti těchto hlásek uvádí následující příklady minimálních párů:

packen ['pakŋ] x backen ['bakŋ]

tanken ['taŋkŋ] x danken ['daŋkŋ]

Karten ['kartŋ] x Garten ['gartŋ]

Paar ['pa:ɐ] x Bar ['ba:ɐ]

Kern ['kɛrn] x gern ['gɛrn]

Oper ['o:pɐ] x Ober ['o:bɐ]

Seite ['zaitə] x Seide ['zaidə]

Kabel ['ka:bɪ] x Gabel ['ga:bɪ]

¹⁸ KOVÁŘOVÁ, Alena. *Výuka a nácviik správné výslovnosti jako součást předmětu německý jazyk*. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:F3dTmfZKQrcJ:educoland.muni.cz/download-293/+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz> (24. 1. 2016)

5.4 Přízvučnost a nepřízvučnost jako distinktivní rys

V zásadě lze rozlišovat dva přízvuky, a to větný a slovní. Podle Ježkové a Pánka (1976, s. 61) se slovní přízvuk řadí s ohledem na řečovou situaci pod přízvuk větný. Dále pak tato dvojice uvádí, že lze rozlišovat mezi přízvukem hlavním a vedlejším, kdy vedlejší se opět řadí pro hlavní přízvuk. Pod pojmem slovní přízvuk nebo slovní akcent, na který bude v následujících řádcích brán zřetel, se rozumí zdůraznění nějaké slabiky ve slově. Z hlediska mluvčího se jedná o tlakovou sílu, která doprovází výslovnost určité slabiky. Wodňanská (1985, s. 5) uvádí, že to, jestli se nějaká slabika bude zdát upřednostněná oproti ostatním, však nezávisí výhradně na tlakové síle výslovnosti. Tohoto jevu upřednostnění se zpravidla účastní ještě další prostředky, ke kterým kromě přízvuku patří také výška tónu, kvalita vokálu a kvantita. Proto je možné tvrdit, že toto upřednostnění je komplexní jev, jehož jednotlivé komponenty od sebe mohou být izolovány jen z metodických důvodů.

Wodňanská (1985, s. 5) uvádí, že v českém jazyce je přízvuk pevně daný. Jinými slovy, přízvučná je vždy první slabika slova. Primární funkce, kterou v českém jazyce přízvuk plní, je zvýrazňování hranic jednotlivých slov.

„Německý přízvuk zcela určuje charakter německé výslovnosti, proto se němčina označuje jako jazyk počítající přízvuky – tzv. akzentzählende Sprache. Naproti tomu je čeština jazykem s přízvukem ne příliš výrazným a s plnými neredukovanými slabikami, proto se zde užívá termín tzv. silbenzählende Sprache.“ (Kovářová, 2003, s. 41). Hlavní rozdíl mezi českým a německým přízvukem je ten, že v němčině neleží přízvuk vždy na první slabice. V německých slovech leží přízvuk většinou na kořeni slova, který je základem významu každého slova. V německém jazyce je přízvuk zpravidla pevný, avšak zde to znamená, že není možné, aby jej mluvčí libovolně přesouvali. Stejně tak flexe na něj nemá vliv. Dalším rozdílem je pak to, že oproti českému je německý přízvuk mnohem silnější, a proto je také nutná větší redukce nepřízvučných slabik.

Wodňanská (1985, s. 5) v kapitole o přízvuku zmiňuje problematiku přízvuku u kompozit. Každé německé slovo má nějaký přízvuk. V němčině vzniká mnoho slov kompozicí neboli skládáním slov. Slova složená potom mohou mít více přízvuků s rozlišnou silou, hlavní silnější přízvuk a slabší vedlejší. Mezi těmito jednotlivými

přízvuky je nutné při správné výslovnosti rozlišovat, neboť i přízvuk může mít významově rozlišovací funkci. Hlavní přízvuk většinou nese slovo určující a vedlejší přízvuk potom většinou slovo základní, např. *Tonband* ['to:nbant].

Poněkud složitější je přízvuk u kompozit složených ze třech částí. Pokud jde o spojení kompozita a následného slova, nese hlavní přízvuk první konstituent, např. *Tonbandgerät* ['to:nbantgəʀɛ:t]. Pokud jde o spojení samostatného slova a následného kompozita, leží hlavní přízvuk na druhém konstituentu, např. *Oberwiesenthal* [o:bɐ'vi:zɛnta:l].

Zkratková slova podle Wodňanské (1985, s. 9) nesou přízvuk na první slabice, např. *Foto* ['fo:to], pokud končí vokálem. Pokud zkratkové slovo končí konsonantem, leží přízvuk většinou na poslední slabice, např. *Labor* [la'bo:r]. Fiukowski (1978, s. 113) uvádí, že u zkratk z jednotlivých písmen leží přízvuk nejčastěji na posledním písmenu, např. *SED* [ɛsɛ:'de:].

U cizích slov leží hlavní přízvuk nejčastěji na jedné z posledních slabik, např. *Lektion* [lɛk'tsiom]. Rothenhagen (2002, s. 44) uvádí sufixy, které nesou přízvuk, např. *-tät, -ant, -ment, -ist, -ort, -iv, -it, -ient, -ös, -us, -an, -iz, -eur, -är* a mnoho dalších.

V češtině se distinktivní funkce u přízvuku neobjevuje. Kovářová (2003, s. 40) pro demonstraci distinktivní funkce přízvuku v němčině uvádí tyto příklady:

August ['august] jméno	August [au'gʊst] srpen
blutarm ['blu:tarm] chudokrevný	blutarm [blu:t'arm] velmi chudý
Konsum ['kɔnzʊ:m]	Konsum [kɔn'zu:m] spotřeba
steinreich ['ʃtɛɪnraɪç] kamenitý	steinreich [ʃtɛɪn'raɪç] velmi bohatý

Jak ve své publikaci (2003, s. 15) uvádí Kovářová, v německém jazyce se odlišuje systém přízvučných a nepřízvučných vokálů. K nepřízvučným vokálům se řadí redukované *e* [ə]. To je zároveň nejčastější německou samohláskou. Dále se do skupiny nepřízvučných vokálů řadí vokalizované *r* [ɐ] a také tzv. neslabičné vokály [ɪ] a [ʊ]. Přízvuk nemá vliv na délku vokálů. V přízvučných slabikách tedy zůstává vždy zachován rozdíl mezi dlouhými a krátkými vokály.

5.4.1 Distinktivní funkce přízvuku u předpon

Postavení přízvuku ve slovech se projevuje i v různých oblastech gramatiky. Jednou z oblastí jsou předpony. Této problematice se věnují Ježková s Pánkem (1976, s. 62), kteří dělí předpony podle přízvučnosti a nepřízvučnosti do jednotlivých skupin.

První skupinou jsou předpony, které jsou vždy nepřízvučné. Těch je celkem sedm a jsou pro mluvčí poměrně snadno zapamatovatelné, neboť jsou identické s těmi neodlučitelnými. Jedná se tedy o předpony *be-*, *ge-*, *emp-*, *ent-*, *er-*, *ver-*, *zer-*. Pokud se ve slově tato předpona objeví, přízvuk nese slabika následující za touto předponou. Jako příklad lze uvést slovesa *be'*kommen, *ge'*sunden, *emp'*fehlen, *ent'*schuldigen, *er'*zählen, *ver'*stehen, *zer'*schneiden.

Další skupinou jsou předpony, které jsou vždy přízvučné. Těch je zhruba dvacet a zároveň jsou také odlučitelné. Původem se jedná o předložky nebo příslovce. Jsou to předpony *ab-*, *an-*, *auf-*, *aus-*, *bei-*, *dar-*, *ein-*, *empor-*, *fort-*, *her-*, *hin-*, *los-*, *mit-*, *nach-*, *nieder-*, *vor-*, *weg-*, *weiter-*, *zu-*, *zurück-*. Jako příklad lze uvést slovesa *'ab*gehen, *'an*halten, *'auf*stehen, *'aus*fallen, *'bei*tragen, *'dar*stellen, *'ein*steigen, *'emp*orheben, *'fort*setzen, *'her*kommen, *'hin*gehen, *'los*binden, *'mit*nehmen, *'nach*fragen, *'nieder*lassen, *'vor*stellen, *'weg*schicken, *'weiter*leiten, *'zum*achen, *'zurück*fahren.

V gramatice se ale objevují také předpony, které bývají označovány jako zčásti přízvučné a zčásti nepřízvučné. „*Chybou mnohých učebnic němčiny je, že rozlišují předpony především jako odlučitelné nebo neodlučitelné, přičemž se poměrně málo zdůrazňuje právě jejich přízvučnost a nepřízvučnost.*“ (Kovářová, 2003, s. 40). Do skupiny přízvučných a zároveň nepřízvučných předpon se řadí *durch-*, *über-*, *um-*, *unter-*, *wieder-* *wider-*, *hinter-*, *miss-*. Těmto předponám je při učení německého jazyka potřeba věnovat pozornost, protože právě u nich se objevuje distinktivní funkce při výslovnosti. Podle toho, zda leží přízvuk na předponě nebo jiné slabice ve slově, je význam slov různý. Pro demonstraci tohoto jevu lze uvést tyto dvojice sloves:

<i>'durch</i> schauen (dívat se skrz něco)	x	<i>durch'</i> schauen (někoho/něco prokouknout)
<i>'durch</i> kreuzen (přeškrtnout křížkem)	x	<i>durch'</i> kreuzen (procestovat skrz naskrz)

' <i>übersetzen</i> (převézt na druhou stranu)	x	<i>über</i> ' <i>setzen</i> (překládat)
' <i>umschreiben</i> (přepsat)	x	<i>um</i> ' <i>schreiben</i> (opsat jinými slovy)
' <i>umgehen</i> (někoho podvést)	x	<i>um</i> ' <i>gehen</i> (něco/někoho obejít)
' <i>unterhalten</i> (držet pod něčím)	x	<i>unter</i> ' <i>halten</i> (bavit se)
' <i>unterstellen</i> (schovat, postavit)	x	<i>unter</i> ' <i>stellen</i> (podřídít)
' <i>wiederholen</i> (opět přinést)	x	<i>wieder</i> ' <i>holen</i> (opakovat)
' <i>hinterlassen</i> (nechat jít dozadu)	x	<i>hinter</i> ' <i>lassen</i> (zanechat)
' <i>hinterziehen</i> (poslat dozadu)	x	<i>hinter</i> ' <i>ziehen</i> (zpronevěřit)

5.5 Zaokrouhlenost a nezaokrouhlenost jako distinktivní funkce

Zaokrouhlenost, oblost nebo labializace, takové jsou názvy ve fonetice pro průběh jednoho ze sekundárních artikulačních rysů. Zároveň je to způsob obměny výslovnosti hlásek. Ty se vysloví s více nebo méně zaoblenými rty. Právě labializace je jeden z rysů, kdy je činnost rtů nesmírně důležitá. Je třeba klást na ni větší důraz než v češtině, protože při jejím zanedbání by mohlo dojít k posunutí významu. Ze schematického znázornění uspořádání vokálů ve tvaru čtyřúhelníku lze vyčíst, že v systému německých vokálů se na základě zaokrouhlenosti a nezaokrouhlenosti rozlišuje mezi:

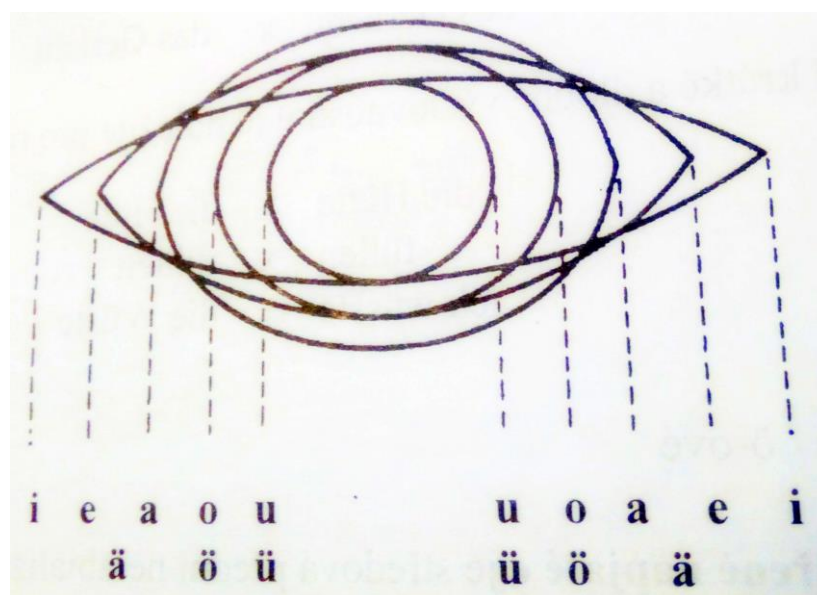
- zaokrouhlenými (labializovanými) vokály – [y:], [ʏ], [ø:], [œ], [u:], [ʊ], [o:], [ɔ]
- a nezaokrouhlenými (nelabializovanými) vokály – [i:], [ɪ], [e:], [ɛ], [a:], [a], [ɶ], [ɐ].

Wodňanská (1983, s. 18) dělí vokály podle postavení rtů do čtyř skupin, a to na:

- silně zaokrouhlené vokály – [u:], [ʊ], [y:], [ʏ]
- úzce zaoblené vokály – [o:], [ɔ], [ø:], [œ]
- široce zaoblené vokály – [a:], [a], [ɛ:], [ɛ]
- oválné vokály – [i:], [ɪ], [e:].

Na následujícím obrázku lze pozorovat, jak se mění zaokrouhlenost rtů při artikulaci jednotlivých vokálů.

Obr. 5 Míra zaokrouhlenosti rtů při artikulaci německých vokálů

Zdroj: Alena Kovářová, Úvod do fonetiky a fonologie němčiny, Brno 2003, s. 15

Pro demonstraci a nácvik výslovnosti zaokrouhlených hlásek je ideální použít následující řadu sloves, které uvádí Kovářová (2003, s. 15): *liegen – legen – lägen – lagen – logen/lögen – lugen/lügen*. Jedná se o tzv. minimální páry, které se liší pouze jedním fonémem. Při vyslovování řady těchto slov, pokud se začne u *liegen* a skončí u *lügen*, dochází k postupnému zvětšování od nulového až k maximálnímu zaokrouhlení rtů.

Jako příklad dvojic slov, u nichž má labializace významově rozlišovací funkci, lze uvést následující.

das Bühne	['by:nə]	jeviště	x	die Biene	['bi:nə]	včela
die Tür	['ty:ɐ̯]	dveře	x	das Tier	['ti:ɐ̯]	zvíře
die Flüge	['fly:gə]	lety	x	die Fliege	['fli:gə]	moucha
spülen	['ʃpy:lən]	máchat	x	spielen	['ʃpi:lən]	hrát
für	['fy:ɐ̯]	pro	x	vier	['fi:ɐ̯]	čtyři
kühl	['ky:l]	chladný	x	der Kiel	['ki:l]	brko, kýl
müssen	['mysn]	muset	x	missen	['misn]	postrádat
küssen	['kysn]	políbit	x	das Kissen	['kisn]	polštář

das Gerücht	[gə'ryçt]	fáma	x	das Gericht	[gə'riçt]	soud, pokrm
die Beeren	['be:rən]	bobule	x	die Bären	['bɛ:rən]	medvědi
die Ehre	['e:rə]	důstojnost	x	die Ähre	['ɛ:rə]	klas
dehnen	['de:nən]	roztáhnout	x	die Dänen	['dɛ:nən]	Dánové
sehen	['ze:ən]	vidět	x	säen	['zɛ:ən]	vysévat
ich lese	[iç le:zə]	já čtu	x	ich läse	[iç lɛ:zə]	já bych četl
das Mähren	['mɛ:rən]	Morava	x	die Möhren	['mø:rən]	mrkve
lesen	['le:zŋ]	číst	x	lösen	['lø:zŋ]	odstranit
die Höfe	['hø:fə]	dvory	x	die Hefe	['he:fə]	kvasnice
die Löhne	['lø:nə]	platy	x	die Lehne	['le:nə]	opěradlo
die Wörter	['vœrtə]	slova	x	der Wärter	['vertə]	ošetřovatel

6 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ STAVU VÝSLOVNOSTNÍCH DOVEDNOSTÍ ČESKÝCH MLUVČÍCH S DŮRAZEM NA DISTINKTIVNÍ FUNKCI

V německém jazyce se objevují prvky, které mají významný vliv na kodifikovanou výslovnost a následný význam jednotlivých slov. Tyto jevy nelze zanedbávat a zvláště ne u studentů, kteří by měli své zkušenosti ohledně německého jazyka předávat dál. Cílem následující část práce je zjistit, zda čeští studenti německého jazyka se zaměřením na vzdělávání vědí, co to je distinktivní funkce výslovnosti. Zejména však, zda ve své výslovnosti správně používají vybrané distinktivní rysy k rozlišování významu.

Výzkumné šetření se zaměřovalo na o studenty, kteří absolvovali první semestr výuky německého jazyka na pedagogické fakultě, tedy jeden semestr výuky fonetiky a fonologie. Cílem bylo zjistit, s jakými vědomostmi a dovednostmi v oblasti distinktivní funkce výslovnosti v němčině vstupují studenti do filologického studia německého jazyka. Pro výzkumné šetření se podařilo získat celkem třicet osm respondentů. Z těchto bylo 84 % žen a 16 % mužů. Průměrný věk respondentů byl 22 let, přičemž nejmladšímu účastníkovi bylo devatenáct a nejstaršímu dvacet osm. Průměrná doba, jakou se respondenti učí německý jazyk, byla deset let. Celkem 92 % respondentů bylo během svého studia vyučováno rodilým mluvčím. Co se týká přítomnosti rodilého mluvčího v rodině, uvedlo ho pouze 8 % ze všech zúčastněných. Na otázku, zda strávili více než jeden rok v některé z německy mluvících zemí, odpovědělo kladně 24 % respondentů.

Základní metodou, která byla při výzkumném šetření použita, byla analýza sluchových nahrávek. Respondentům šetření byly předloženy předem vybrané kontrastivní slovní páry, které měli studenti přečíst. Jednalo se o slova, která byla zaměřena na kvantitu, znělost a neznělost, napjatost a přízvuk

Pro zjištění správného používání kvantity byla zvolena slova *Hölle* [hœlɐ] s významem *peklo* a *Höhle* [hø:lə] s významem *jeskyně*. Druhou dvojici pak tvořila slova *still* [ʃtɪl] s významem *tichý* a *Stil* [ʃti:l] s významem *sloh*.

Znělost a neznělost byla zkoumána pomocí slov *packen* [ˈpakŋ] s významem *balit* a *backen* [ˈbakŋ] s významem *péct*. Druhou dvojicí pak tvořila slova *Kern* [ˈkɛrn] s významem *mozek* a *gern* [ˈgɛrn] s významem *rád*.

Napjatost a nenapjatost byla zkoumána pomocí slov *Beet* [ˈbe:t] s významem *záhon* a *Bett* [ˈbet] s významem *postel*. Druhou dvojicí pak tvořila slova *spuken* [ˈʃpu:kŋ] s významem *strašit* a *spucken* [ˈʃpʊkŋ] s významem *plivat*.

Pro zjištění správného používání přízvuku byla zvolena slova *August* [ˈaʊgust] jako *jméno* a *August* [aʊˈgust] s významem *srpen*. Druhou dvojicí pak tvořila slova *übersetzen* [ˈy:bɛzɛtsŋ] s významem *převézt na druhou stranu* a *übersetzen* [y:bɛˈzɛtsŋ] s významem *přeložit*.

Jako doplňková metoda výzkumného šetření byl zvolen dotazník. Ten zjišťoval proměnné, které byly považovány z hlediska vlivu na výslovnost jako zásadní. Jednalo se o pohlaví, věk, dobu jakou se respondenti učí německý jazyk, zda se během svého studia setkali s výukou vedenou rodilým mluvčím, zda je v jejich rodině přítomný rodilý mluvčí, a zda se setkali s pojmem distinktivní funkce a vědí, co si pod ním mají představit. Výslovnost a používání vybraných jevů byla následně zkoumána i s ohledem na informace získané pomocí tohoto dotazníku.

V dalších kapitolách následuje vyhodnocení pořízených nahrávek na základě sluchové analýzy doplněné o grafy a tabulky pro lepší přehlednost.

6.1 Zkoumání kvantity jako distinktivního rysu výslovnosti

Co se výsledků znalosti a adekvátního používání kvantity týče, nejsou zcela jednoznačné. Celkem dvanáct účastníků, což je 32 % z celého množství, na základě nahrávek potvrdilo, že kvantitu znají a orientují se v jejím správném používání.

Pak je tu skupina dvanácti účastníků, tedy 32 %, kteří se v oblasti kvantity a jejího správného používání orientují jen napůl. Někteří slova dokázali přečíst a jejich význam rozlišit správně, u některých naopak. Toto lze přisuzovat tomu, že studenti jsou si vědomi skutečnosti, že existují slova, u kterých distinktivní funkci určuje kvalita, ale u konkrétních zadaných slov v dotazníku neznali správnou výslovnost, a proto významy obou slov na základě kvantity například prohazovali.

Naopak respondentů, kteří znalost kvantity dostatečně neprokázali, bylo čtrnáct, tedy 37 % z celého množství. U některých dokonce docházelo až k fatálním chybám výslovnosti. Objevilo se několik případů, kdy se respondenti slova *Stil* a *still* snažili rozlišit rozdílnou výslovností konsonantů *st*. Slovo *still* vyslovovali správně, tedy *[ftil]*, zatímco *Stil* vyslovovali chybně, tedy *[sti:l]* při dodržení distinktivní funkce kvantity, nebo *[stl]* při nedodržení.

Pokud je na znalost kvantity a její distinktivní funkci pohlíženo z hlediska toho, zda respondenty učil rodilý mluvčí, nelze jednoznačně určit, zda tato proměnná má vliv. Pouze tři účastníci, tedy necelých 8 %, uvedli, že je rodilý mluvčí nikdy neučil. Dva z těchto třech účastníků neprokázali dostatečnou znalost kvantity, jeden ano. Zbylí studenti, kteří rodilým mluvčím vyučování byli, oproti těmto třem neprokázali významně lepší výslovnost.

Ani v případě vlivu přítomnosti rodilého mluvčího v rodině nelze mluvit o jednoznačných výsledcích. Tři účastníci uvedli, že v jejich rodině se vyskytuje rodilý mluvčí. Dva z těchto třech účastníků však neprokázali dostatečnou znalost kvantity. Ani jeden z nich také nevykazoval významně lepší výslovnost, než měli ostatní účastníci. Dokonce výslovnost jednoho ze třech účastníků, kteří mají v rodině rodilého mluvčího, celkově patřila k těm horším.

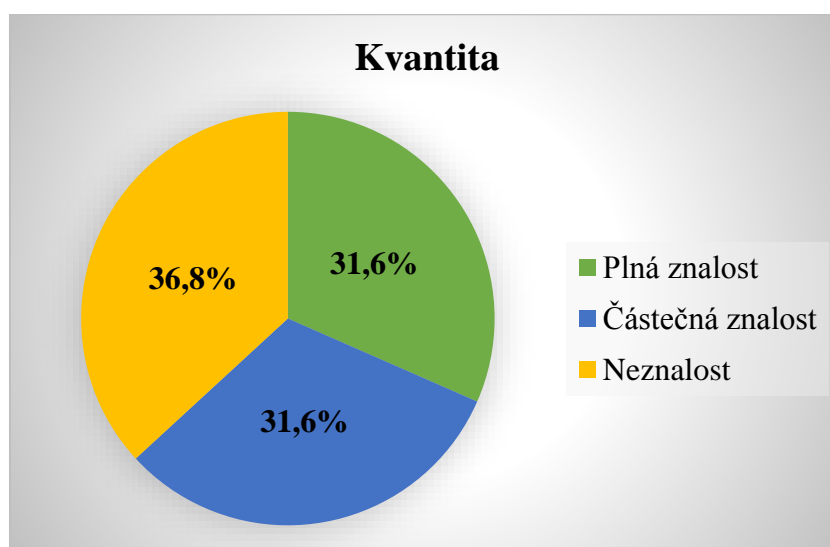
Alespoň jeden rok v cizině strávilo celkem devět respondentů, tj. zhruba 24 % ze všech. U této proměnné se prokázal pozitivní vliv na výslovnost v oblasti kvantity.

Tato proměnná měla pozitivní vliv na výslovnost, jelikož 66 % z těchto účastníků prokázalo správnou výslovnost a znalost kvantity. Naopak jeden z nich se opět dopustil výslovnostní chyby konsonantů *st* u slov *still* a *Stil*.

Také proměnná, zda už se účastníci někdy setkali s pojmem distinktivní funkce výslovnosti a ví, co si pod ním představit, se projevila jako důležitá z hlediska vlivu na výslovnost v oblasti kvantity. S pojmem se setkalo dvacet devět účastníků, což je 76 %, zatímco devět respondentů, tedy 24 %, tento pojem neznalo. U těch, kteří pojem neznali, docházelo ke špatné výslovnosti kvantity, případně v některých případech jen k částečně správnému používání.

Během analýzy pořízených nahrávek bylo možné si všimnout toho, že problém dělá studentům také rys zaokrouhlenosti. Při výslovnosti slova *Höhle* [hø:lə] svou pozorností zaměřovali právě na kvantitu, a buď upozadili a zmírnili, nebo úplně vypustili jev zaokrouhlenosti, která je zde u dlouhého zavřeného *o*, tedy fonému [o:], nezbytná a mnohem větší, než u českého fonému [o:].

Graf č. 1 Znalost kvantity jako distinktivního rysu

Tabulka č. 1 Znalost kvantitativní a jednotlivé proměnné

Číslo	Pohlaví	Věk	Doba učení se NJ	Výuka s rodilým mluvčím	Rodilý mluvčí v rodině	Alespoň rok strávený v německy mluvící zemi	Znalost pojmu distinktivní funkce	Znalost kvantitativní
1	žena	25	5	ano	ne	ne	ano	plná
2	žena	26	10	ano	ne	ne	ano	plná
3	žena	20	10	ano	ne	ano	ano	plná
4	žena	21	7	ano	ne	ano	ano	není
5	žena	20	8	ano	ne	ne	ne	není
6	žena	23	11	ano	ne	ne	ano	částečná
7	žena	21	8	ano	ne	ano	ano	částečná
8	muž	19	8	ano	ne	ne	ne	částečná
9	žena	20	4	ano	ne	ne	ne	není
10	žena	20	7	ano	ne	ne	ano	není
11	žena	23	12	ano	ne	ne	ano	plná
12	žena	19	6	ano	ne	ne	ano	částečná
13	žena	20	13	ano	ne	ano	ano	není
14	žena	22	13	ano	ne	ne	ano	není
15	žena	20	10	ano	ano	ne	ano	částečná
16	žena	22	8	ano	ano	ne	ano	není
17	muž	20	10	ne	ne	ne	ne	není
18	žena	19	5	ano	ne	ne	ne	plná
19	žena	22	12	ano	ne	ano	ano	částečná
20	žena	25	17	ano	ne	ne	ano	plná
21	žena	23	12	ano	ne	ne	ano	částečná
22	žena	26	11	ne	ne	ne	ne	není
23	žena	21	14	ano	ne	ano	ano	plná
24	žena	23	9	ano	ne	ne	ano	částečná
25	žena	22	13	ano	ne	ne	ano	částečná
26	žena	22	10	ano	ne	ne	ne	není
27	muž	23	6	ano	ne	ano	ano	částečná
28	žena	23	6	ano	ne	ne	ne	částečná
29	žena	23	6	ano	ne	ne	ano	není
30	muž	24	16	ano	ne	ano	ano	plná
31	žena	22	10	ano	ne	ano	ano	není
32	žena	22	7	ano	ne	ne	ne	plná
33	muž	21	9	ano	ne	ne	ano	není
34	žena	21	12	ano	ano	ne	ano	plná
35	žena	21	12	ano	ne	ne	ano	částečná
36	žena	21	9	ano	ne	ne	ano	plná
37	žena	21	11	ano	ne	ne	ano	není
38	muž	28	8	ne	ne	ne	ne	plná

6.2 Zkoumání znělosti a neznělosti jako distinktivního rysu výslovnosti

V českém jazyce je protiklad tohoto distinktivního rysu určen už samotnými hláskami. Znělost a neznělost byla zkoumána pomocí slov *packen* [pakŋ], *backen* [bakŋ] a *Kern* [kern], *gern* [gern]. U těchto slov je rozdíl mezi znělostí a neznělostí zřejmý už z grafického zápisu, stejně jako tomu může být v češtině, např. *prát* x *brát*. V německém i českém jazyce jsou konsonanty *k*, *g* a *p*, *b* párové opozitní hlásky. Avšak výslovnost německých neznělých konsonantů *k* a *p* doprovází jev přídechu. Hlásky *g* a *b* by pak měly být oproti češtině vyslovovány s oslabenou znělostí.

Plnou znalost a správné rozlišení rysu znělosti a neznělosti prokázalo celkem deset studentů, což je 26 % z celkového množství respondentů. Částečnou znalost prokázalo čtrnáct studentů, tedy 37 % ze všech. Stejný počet studentů, tedy čtrnáct, tj. 37 %, pak neprokázal dostatečnou znalost a správné rozlišení znělosti a neznělosti.

Všichni respondenti, kteří prokázali plnou znalost, byli vyučováni rodilým mluvčím. Až na jednoho studenta byli rodilým mluvčím vyučováni i všichni studenti, kteří prokázali alespoň částečnou znalost tohoto rysu. Stejně tak byli, kromě dvou případů, rodilým mluvčím vyučováni všichni studenti, u kterých nebyla prokázána dostatečná znalost znělosti a neznělosti. Jelikož 92% studentů má zkušenost s výukou rodilého mluvčího, avšak i přesto nedokázala většina prokázat dostatečnou znalost tohoto rysu, nelze brát přítomnost rodilého mluvčího ve výuce jako pozitivní vliv z hlediska znělosti a neznělosti ve výslovnosti.

Rodilého mluvčího mají v rodině tři respondenti. Dva z těchto prokázali jen částečnou znalost daného jevu, jeden pak plnou. Tito studenti však neprokázali výrazně lepší výslovnost v oblasti znělosti a neznělosti, tudíž lze usuzovat, že přítomnost rodilého mluvčího v rodině nemá na správné používání daného rysu vliv.

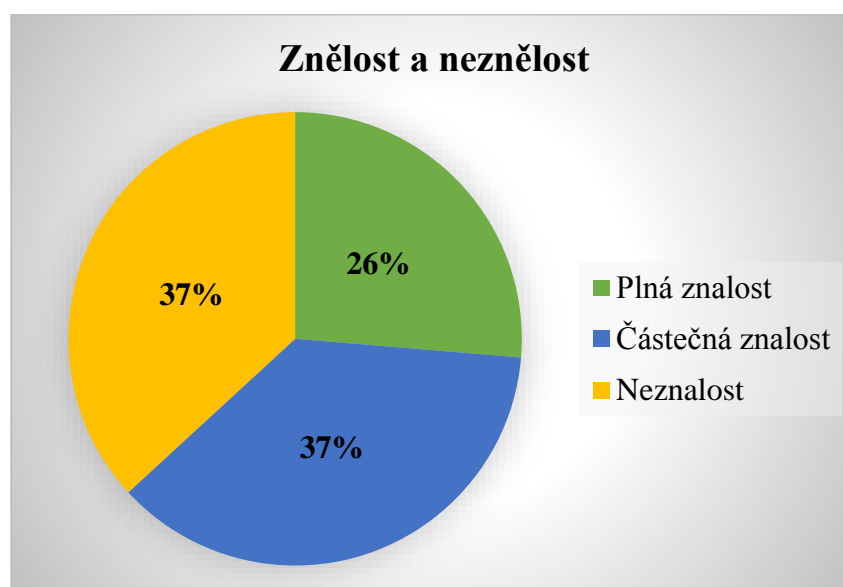
Celkem devět studentů uvedlo, že strávilo alespoň jeden rok v německy mluvící zemi. Avšak pouze tři z těchto prokázali dostatečnou znalost a správné používání rysu znělosti a neznělosti. Další tři pak prokázali pouze částečnou znalost. Ti, kteří neprokázali dostatečnou znalost, byli také tři. Jelikož ani v jedné skupině nepřevažuje větší množství studentů, nelze brát pobyt v cizině jako přínosný z hlediska rysu znělosti a neznělosti.

Celkem deset studentů uvedlo, že se neseťkali s pojmem distinktivní funkce a neví, co si pod ním představit. Celá polovina z nich, tedy pět respondentů, nedokázala správné používání znělosti a neznělosti. Pouze jeden tuto znalost prokázal a čtyři respondenti jen částečně. Znalost distinktivní funkce lze v tomto případě tedy považovat za důležitou.

. Během analýzy získaných nahrávek bylo možné pozorovat několik situací, kdy se studenti snažili dát najevo rozdíl znělosti a neznělosti, avšak ne pomocí přídechu a napjatosti, ale plným vyslovením hlásek, jako tomu je v českém jazyce. V takovém případě pak zapomínali na totální ztrátu znělosti v iniciální pozici, ke které v německém jazyce dochází.

Dalším jevem špatné výslovnosti, který bylo u slov zaměřujících se na znělost a neznělost možné pozorovat, byla špatná výslovnost předořazyčného *r*.

Graf č. 2 Znalost znělosti a neznělosti jako distinktivního rysu

Tabulka č. 2. Znalost znělosti a neznělosti a jednotlivé proměnné

Číslo	Pohlaví	Věk	Doba učení se NJ	Výuka s rodilým mluvčím	Rodilý mluvčí v rodině	Alespoň rok strávený v německy mluvící zemi	Znalost Pojmu distinktivní funkce	Znalost znělosti a neznělost
1	žena	25	5	ano	ne	ne	ano	není
2	žena	26	10	ano	ne	ne	ano	není
3	žena	20	10	ano	ne	ano	ano	plná
4	žena	21	7	ano	ne	ano	ano	není
5	žena	20	8	ano	ne	ne	ne	částečná
6	žena	23	11	ano	ne	ne	ano	částečná
7	žena	21	8	ano	ne	ano	ano	plná
8	muž	19	8	ano	ne	ne	ne	částečná
9	žena	20	4	ano	ne	ne	ne	částečná
10	žena	20	7	ano	ne	ne	ano	plná
11	žena	23	12	ano	ne	ne	ano	plná
12	žena	19	6	ano	ne	ne	ano	částečná
13	žena	20	13	ano	ne	ano	ano	částečná
14	žena	22	13	ano	ne	ne	ano	není
15	žena	20	10	ano	ano	ne	ano	částečná
16	žena	22	8	ano	ano	ne	ano	částečná
17	muž	20	10	ne	ne	ne	ne	částečná
18	žena	19	5	ano	ne	ne	ne	není
19	žena	22	12	ano	ne	ano	ano	částečná
20	žena	25	17	ano	ne	ne	ano	částečná
21	žena	23	12	ano	ne	ne	ano	plná
22	žena	26	11	ne	ne	ne	ne	není
23	žena	21	14	ano	ne	ano	ano	není
24	žena	23	9	ano	ne	ne	ano	plná
25	žena	22	13	ano	ne	ne	ano	částečná
26	žena	22	10	ano	ne	ne	ne	není
27	muž	23	6	ano	ne	ano	ano	částečná
28	žena	23	6	ano	ne	ne	ne	není
29	žena	23	6	ano	ne	ne	ano	částečná
30	muž	24	16	ano	ne	ano	ano	plná
31	žena	22	10	ano	ne	ano	ano	není
32	žena	22	7	ano	ne	ne	ne	plná
33	muž	21	9	ano	ne	ne	ano	není
34	žena	21	12	ano	ano	ne	ano	plná
35	žena	21	12	ano	ne	ne	ano	plná
36	žena	21	9	ano	ne	ne	ano	není
37	žena	21	11	ano	ne	ne	ano	není
38	muž	28	8	ne	ne	ne	ne	není

6.3 Zkoumání napjatosti jako distinktivního rysu výslovnosti

Co se výsledků zkoumání znalosti a správného používání napjatosti týče, deset respondentů, což je 26 % ze všech, prokázalo dostatečnou znalost a správné používání napjatosti během výslovnosti.

Největší skupinu tvořilo sedmnáct respondentů, tedy 45 % ze všech. Studenti v této skupině prokázali svou znalost správného používání znělosti jen napůl. Zatímco u některých slov si důležitost napjatosti uvědomovali, u jiných vůbec.

A nakonec je zde skupina jedenácti respondentů, kteří tvoří 29 % ze všech. Tito studenti neprojevili dostatečnou znalost a správné používání napjatosti mluvidel.

Vliv toho, zda respondenti byli vyučováni rodilým mluvčím, se na používání napjatosti neprokázal. Úplně, nebo alespoň částečně, správné používání napjatosti totiž prokázali i někteří studenti, kteří nebyli vyučováni rodilým mluvčím.

Při zaměření pozornosti na ty účastníky, kteří pocházejí z rodiny, kde se vyskytuje rodilý mluvčí, nebylo možné u nich pozorovat lepší výsledky v oblasti napjatosti, než u ostatních. Pouze jeden z těchto účastníků totiž plně prokázal správné používání napjatosti.

Devět studentů, tedy 24 %, strávilo alespoň jeden rok v zahraničí. Avšak pouze dva z nich prokázali úplnou znalost napjatosti. Při srovnání těchto respondentů s těmi, kteří v zahraničí delší dobu nepobývali, nebylo možné v jejich výslovnosti pozorovat nějaké zásadní změny nebo lepší výslovnost.

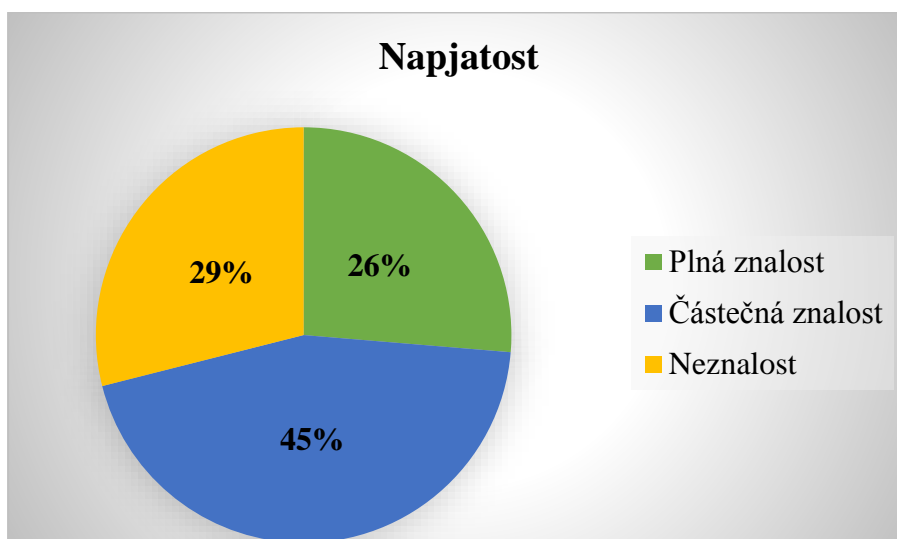
Naopak znalost pojmu distinktivní funkce se u napjatosti projevila jako důležitá. Při analýze nahrávek těch studentů, kteří s tímto pojmem nepřišli podrobněji do styku, bylo možné pozorovat neznalost a nesprávné používání napjatosti. Výjimku tvořil jeden účastník. Tento výsledek lze přisuzovat tomu, že studenti se s pojmem nejpravděpodobněji setkali ve výuce, kdy pak následoval praktický trénink správného používání různých distinktivních rysů. U studentů, kteří pojem neznali, tedy zřejmě nedošlo ani k nácviku napjatosti při výslovnosti.

Velmi často se u slov, která byla zaměřena na napjatost, objevovaly dvě zásadní výslovnostní chyby.

Jednou z nich bylo, že respondenti se slova *Beet* [be:t] a *Bett* [bet] snažili rozlišit chybným čtením slova *Beet*. Toto slovo četli podle anglických výslovnostních pravidel, tedy [bi:t]. V německém jazyce se přitom nevyskytují situace, kdy by zdvojený vokál *e* byl čtený jako foném [i:].

Druhým problémem, který se u výslovnosti těchto slov opakoval, byla malá snaha o dodržení výslovnosti zavřeného *e*, tedy fonému [e:] u slova *Beet*. Většina studentů namísto něj vyslovovala otevřené *e*, tedy foném [ɛ:]. Přitom otevřenost a zavřenost hrají při rozlišování významu také roli, například u slov *Bären* [be:rən] (medvědi) a *Beeren* [be:rən] (bobule). Aniž by tedy prioritně byla zaměřena pozornost na zkoumání správného používání otevřenosti a zavřenosti, projevil se u většiny studentů tento jev jako problémový. Soustředili se totiž na jev jiný, a tento pak podvědomě zanedbávali.

Graf č. 3 Znalost napjatosti jako distinktivního rysu

Tabulka č. 3 Znalost napjatosti a jednotlivé proměnné

Číslo	Pohlaví	Věk	Doba učení se NJ	Výuka s rodilým mluvčím	Rodilý mluvčí v rodině	Alespoň rok strávený v německy mluvící zemi	Znalost pojmu distinktivní funkce	Znalost napjatosti
1	žena	25	5	ano	ne	ne	ano	částečná
2	žena	26	10	ano	ne	ne	ano	částečná
3	žena	20	10	ano	ne	ano	ano	částečná
4	žena	21	7	ano	ne	ano	ano	částečná
5	žena	20	8	ano	ne	ne	ne	částečná
6	žena	23	11	ano	ne	ne	ano	částečná
7	žena	21	8	ano	ne	ano	ano	není
8	muž	19	8	ano	ne	ne	ne	částečná
9	žena	20	4	ano	ne	ne	ne	není
10	žena	20	7	ano	ne	ne	ano	není
11	žena	23	12	ano	ne	ne	ano	plná
12	žena	19	6	ano	ne	ne	ano	není
13	žena	20	13	ano	ne	ano	ano	částečná
14	žena	22	13	ano	ne	ne	ano	částečná
15	žena	20	10	ano	ano	ne	ano	není
16	žena	22	8	ano	ano	ne	ano	není
17	muž	20	10	ne	ne	ne	ne	částečná
18	žena	19	5	ano	ne	ne	ne	není
19	žena	22	12	ano	ne	ano	ano	plná
20	žena	25	17	ano	ne	ne	ano	plná
21	žena	23	12	ano	ne	ne	ano	plná
22	žena	26	11	ne	ne	ne	ne	plná
23	žena	21	14	ano	ne	ano	ano	plná
24	žena	23	9	ano	ne	ne	ano	částečná
25	žena	22	13	ano	ne	ne	ano	částečná
26	žena	22	10	ano	ne	ne	ne	není
27	muž	23	6	ano	ne	ano	ano	částečná
28	žena	23	6	ano	ne	ne	ne	není
29	žena	23	6	ano	ne	ne	ano	částečná
30	muž	24	16	ano	ne	ano	ano	částečná
31	žena	22	10	ano	ne	ano	ano	není
32	žena	22	7	ano	ne	ne	ne	plná
33	muž	21	9	ano	ne	ne	ano	částečná
34	žena	21	12	ano	ano	ne	ano	plná
35	žena	21	12	ano	ne	ne	ano	plná
36	žena	21	9	ano	ne	ne	ano	není
37	žena	21	11	ano	ne	ne	ano	plná
38	muž	28	8	ne	ne	ne	ne	částečná

6.4 Zkoumání přízvučnosti jako distinktivního rysu výslovnosti

Rys přízvučnosti se během zkoumání výslovnosti studentů ukázal jako neproblémovější.

Nejmenší skupinu o šesti členech, tedy 16 % ze všech, tvořili studenti, kteří prokázali dostatečnou znalost správného používání přízvuku a jeho vlivu na rozlišování významu. Všichni tito studenti byli vyučováni rodilým mluvčím. Přesto nelze jejich znalost v oblasti přízvuku přisuzovat tomu, protože rodilý mluvčí vyučoval i zbylé studenty, kteří správný přízvuk používat neumí.

Respondentů, kteří prokázali alespoň částečnou znalost distinktivní funkce přízvuku, bylo sedm, což je 18 % ze všech. Tito studenti věděli, že přízvuk může mít distinktivní funkci, avšak zřejmě neznali rozdílnou výslovnost na základě přízvuku u konkrétních dvojic slov v dotazníku. Projevovalo se to nejčastěji tím, že u daných slov přízvuky prohazovali a většinou kladli důraz na opačnou část slova, než měli.

Největší skupinu pak tvořilo dvacet pět respondentů, což je 66 % ze všech. Tito studenti při čtení obou dvojic slov od sebe jednotlivá slova nijak nerozlišovali. A pokud ano, tak ne pomocí přízvuku.

Na výslovnost v oblasti přízvuku se neprokázal žádný vliv toho, zda účastník byl vyučován rodilým mluvčím. Přestože většina studentů se s výukou s rodilým mluvčím setkala, neprokázali tito studenti oproti ostatním lepší výslovnost a správnější používání přízvuku.

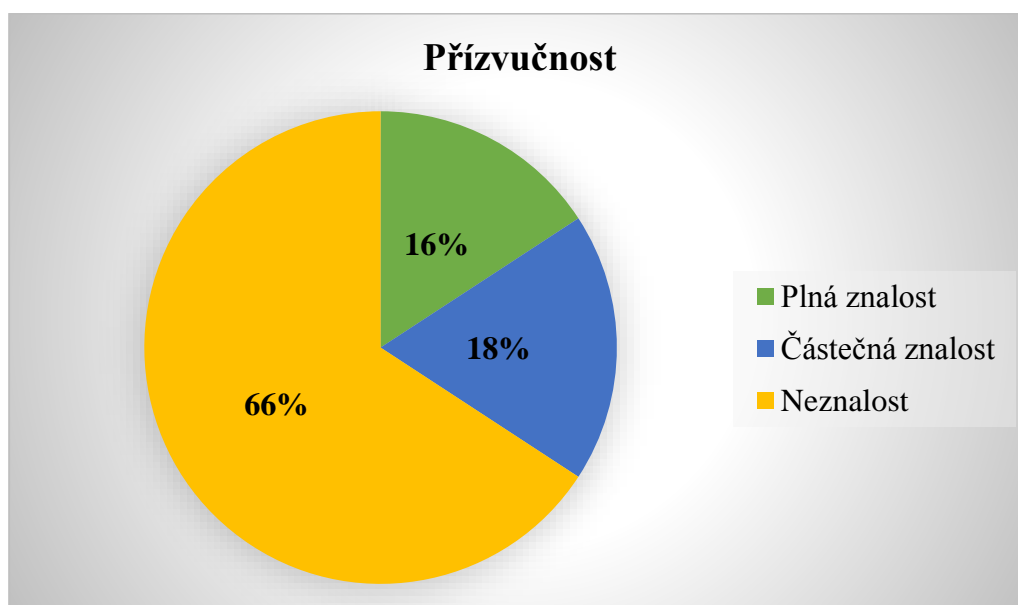
Naprosto bez vlivu se pak ukázala být přítomnost rodilého mluvčího v rodině. Ani jeden z těch, kteří uvedli, že v jejich rodině se rodilý mluvčí vyskytuje, neprokázali znalost přízvuku nebo lepší výslovnost. Jeden z nich se dokonce dopustil fatální chyby, která se vyskytla i u několika dalších studentů. Dva významy slova *August* se snažili rozlišit pomocí anglické výslovnosti jednoho z nich. Tudiž pokud se významově jednalo o měsíc srpen, četli [ɔ:gəst] místo [au'gʌst].

Alespoň jeden rok v cizině strávilo devět studentů. Pět z těchto devíti studentů neumělo správně používat přízvuk a rozlišit pomocí něj významy jednotlivých slov. Tři studenti toto naopak uměli a jeden student prokázal částečnou znalost problematiky.

Z tohoto lze usuzovat na to, že ani to, že některý účastník strávil delší dobu v německy mluvící zemi, nepřispělo pozitivně k jeho znalosti přízvuku.

Naopak vlivná by se opět mohla zdát znalost pojmu distinktivní funkce. Ti respondenti, kteří se nikdy s pojmem nesetkali, zároveň neprokázali ani znalost přízvuku. Ovšem i z těch, kteří pojem znali, pouze 38 % účastníků prokázalo znalost a správné používání přízvuku. Tudíž znalost pojmu v tomto případě nezaručuje správné rozlišování výslovnosti na základě přízvuku.

Graf č. 4 Znalost přízvučnosti jako distinktivního rysu

Tabulka č. 4 Znalost přízvučnosti a jednotlivé proměnné

Číslo	Pohlaví	Věk	Doba učení se NJ	Výuka s rodilým mluvčím	Rodilý mluvčí v rodině	Alespoň rok strávený v německy mluvící zemi	Znalost pojmu distinktivní funkce	Znalost přízvučky
1	žena	25	5	ano	ne	ne	ano	není
2	žena	26	10	ano	ne	ne	ano	není
3	žena	20	10	ano	ne	ano	ano	není
4	žena	21	7	ano	ne	ano	ano	není
5	žena	20	8	ano	ne	ne	ne	není
6	žena	23	11	ano	ne	ne	ano	není
7	žena	21	8	ano	ne	ano	ano	není
8	muž	19	8	ano	ne	ne	ne	není
9	žena	20	4	ano	ne	ne	ne	není
10	žena	20	7	ano	ne	ne	ano	plná
11	žena	23	12	ano	ne	ne	ano	plná
12	žena	19	6	ano	ne	ne	ano	není
13	žena	20	13	ano	ne	ano	ano	není
14	žena	22	13	ano	ne	ne	ano	není
15	žena	20	10	ano	ano	ne	ano	není
16	žena	22	8	ano	ano	ne	ano	není
17	muž	20	10	ne	ne	ne	ne	částečná
18	žena	19	5	ano	ne	ne	ne	není
19	žena	22	12	ano	ne	ano	ano	plná
20	žena	25	17	ano	ne	ne	ano	částečná
21	žena	23	12	ano	ne	ne	ano	není
22	žena	26	11	ne	ne	ne	ne	není
23	žena	21	14	ano	ne	ano	ano	plná
24	žena	23	9	ano	ne	ne	ano	částečná
25	žena	22	13	ano	ne	ne	ano	není
26	žena	22	10	ano	ne	ne	ne	není
27	muž	23	6	ano	ne	ano	ano	plná
28	žena	23	6	ano	ne	ne	ne	není
29	žena	23	6	ano	ne	ne	ano	není
30	muž	24	16	ano	ne	ano	ano	není
31	žena	22	10	ano	ne	ano	ano	částečná
32	žena	22	7	ano	ne	ne	ne	částečná
33	muž	21	9	ano	ne	ne	ano	není
34	žena	21	12	ano	ano	ne	ano	částečná
35	žena	21	12	ano	ne	ne	ano	plná
36	žena	21	9	ano	ne	ne	ano	částečná
37	žena	21	11	ano	ne	ne	ano	není
38	muž	28	8	ne	ne	ne	ne	není

6.5 Výsledky výzkumného šetření

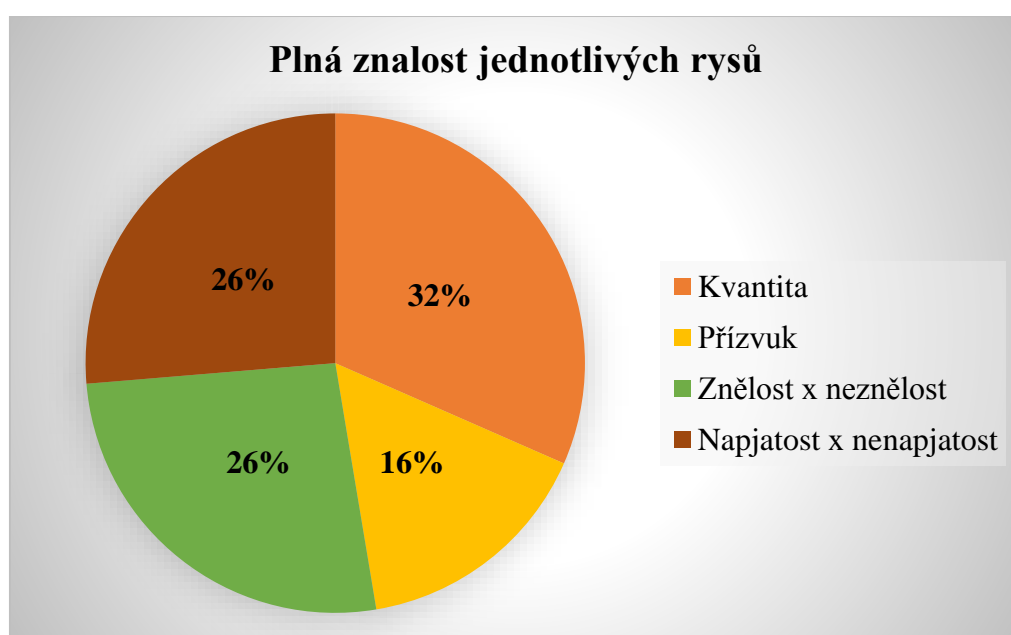
Jako nejproblémovější ze zkoumaných distinktivních rysů se projevil přízvuk. Celkem 44 % studentů si uvědomovalo, že přízvuk má distinktivní funkci. Avšak pouhých 16 % z nich tento jev ovládá natolik, že ho dokázali správně použít k rozlišení významu daných slov.

Naopak jako nejméně problémová se projevila kvantita. Celkem 63 % studentů prokázalo znalost distinktivní funkce tohoto rysu. Avšak pouze polovina, což je 31,5 % z nich, správně rozlišovala na základě kvantity význam jednotlivých slov ve dvojici. Druhá polovina pak, i přes znalost distinktivní funkce kvantity, u daných slov chybovala.

Napjatost a nenapjatost se projevila jako distinktivní rys známý pro 71 % ze všech studentů, ale pouze 26 % z nich ji dokázalo zároveň správně používat u daných slov k rozlišení významu.

Distinktivní funkci znělosti a neznělosti si uvědomovalo 53 % studentů, plná znalost a správné používání znělosti či neznělosti pro rozlišení významu se však prokázaly pouze u 26 % z nich.

Graf č. 5 Porovnání plné znalosti jednotlivých rysů

Bez zásadního vlivu na výslovnost v oblasti distinktivní funkce se projeví téměř všechny proměnné zvolené na začátku výzkumného šetření. Zkušenost s výukou rodilým mluvčím, přítomnost rodilého mluvčího v rodině ani alespoň rok strávený v německy mluvící zemi neprokázaly u daného vzorku respondentů pozitivní vliv na výslovnost v oblasti distinktivní funkce. Stejně tak tito studenti neprokazovali celkově lepší výslovnost, než studenti zbylí.

Avšak pozitivní vliv na výslovnost v oblasti kvantity, znělosti a neznělosti, napjatosti a nenapjatosti a přízvučnosti mělo to, pokud studenti znali pojem distinktivní funkce. Celkem deset studentů uvedlo, že tento pojem nezná. Až na jednoho ani jeden z těchto studentů neprokázal dostatečnou znalost a správné používání distinktivních rysů. Naopak zbylí studenti prokázali dostatečnou znalost.

ZÁVĚR

Teoretická část této bakalářské práce je zaměřena na hláskový systém českého jazyka a na hláskový systém jazyka německého. Popsáním a následným porovnáním těchto dvou systémů jsou nastíněny odlišnosti na výslovnostní úrovni českého a německého jazyka. Jedná se například o kvalitu, napjatost a zaokrouhlenost vokálů, rozdílné diftongy v obou jazycích, rozdíl mezi znělými a neznělými konsonanty obou jazyků, rozdílné pozice nosových konsonantů v obou jazycích, rozdíl mezi českým fonémem [h] a německým [ç] a [x] nebo rozdílnou přízvučností obou jazyků atd. Dále je pozornost zaměřena na distinktivní rysy typické pro německý jazyk, které jsou z hlediska českých mluvčích, kteří studují němčinu, obtížné. Jde o kvantitu, znělost a neznělost, napjatost a nenapjatost a přízvučnost a nepřízvučnost.

Praktická část se pak pokouší zmapovat znalost distinktivních rysů u studentů, kteří studují německý jazyk se zaměřením na vzdělávání, přičemž mateřským jazykem těchto studentů je čeština. Cílem bylo zjistit, zda tito studenti vědí, co znamená pojem distinktivní funkce ve výslovnosti, jestli znají vybrané rysy, a jak se to odráží v jejich výslovnosti. Pro výzkumné šetření byla zvolena kvantita, napjatost x nenapjatost, znělost x neznělost a přízvučnost.

Základní metoda, která byla při výzkumném šetření použita, byla analýza sluchových nahrávek. Doplňkovou metodou byl potom dotazník, který zjišťoval nezávisle proměnné, které byly z hlediska správné výslovnosti považovány za důležité. Jednalo se o věk, pohlaví, dobu učení se německého jazyka, délku času stráveného v nějaké německy mluvící zemi, přítomnost rodilého mluvčího v rodině či výuka rodilým mluvčím.

Celkově lze závěrem konstatovat, že mezi českými studenty německého jazyka existuje povědomí o tom, že existují určité jevy, které mají výslovnostní vliv na významy slov. Avšak i přesto se u daného vzorku studentů neprokázalo, že distinktivní rysy kvantity, znělosti a neznělosti, napjatosti a přízvučnosti dokáží plně správně používat ve své výslovnosti. Celkovou znalost a správné používání prokázalo pouze 29 % respondentů, zatímco 71 % respondentů dané jevy neovládá.

Tato bakalářská práce nabízí prostor k dalšímu zpracování, například v rámci diplomové práce. Její rozšiřování by bylo možné v oblasti zvukové stránky řeči, například v popisu a analýzy znalosti a správného používání dalších distinktivních rysů.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

FIUKOWSKI, Heinz. *Sprecherzieherisches Elementarbuch*. 3., überarbeitete Auflage, Leipzig, 1978.

HÁLA, Bohuslav. *Fonetika v teorii a v praxi*. Praha, 1975.

HENNING SCHMIDT, Hans. BERGLOVÁ, Eva. ŠIMEČKOVÁ, Alena. *Praktische Phonetik: Hören – Verstehen – Sprechen. Übungen zur Morphologie der deutschen Gegenwartssprache*. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 1986.

JEŽKOVÁ, Jitka. PÁNEK, Jan. *Aus der Phonetik der deutschen Sprache*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta, Brno, 1976.

KAVKA, Stanislav. *Fonetika a fonologie*. Ostravská univerzita, Ostrava, 1994. ISBN 80-7042-403-6.

KLIMEŠ, Lubomír. *Česká fonetika*. Učební texty vysokých škol. Pedagogická fakulta, Plzeň, 1997.

KOVÁŘOVÁ, Alena. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Masarykova univerzita, Brno, 2003. ISBN 80-210-3263-4.

KRČMOVÁ, Marie. *Fonetika a fonologie. Zvuková stavba současné češtiny*. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno, 1992. ISBN 80-210-1376-1.

MANGOLD, Max. *Duden Aussprachewörterbuch*, 6., überarbeitete und aktualisierte Auflage. Mannheim, 2005. ISBN 978-3-411-04066-7.

MAROUŠKOVÁ, Marie. NEŠPOROVÁ, Marie. VAVERKOVÁ, Irena. *Ausgewählte Kapitel aus der deutschen Phonetik, Grammatik und Lexikologie*. Lehrmaterial für das postgraduale Studium der Lehrer an den pädagogischen Fakultäten. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 1978.

MAROUŠKOVÁ, Marie. SCHMIDT, Marek. *Jak správně vyslovovat němčinu: příručka německé výslovnosti pro české učitele němčiny*. Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem, 2005. ISBN 80-7044-671-4.

MÜLLEROVÁ, Vendula. *Problémy nácviku výslovnosti při výuce češtiny jako cizího jazyka u německých mluvčích*. České Budějovice, 2009. Diplomová práce. Jihočeská Univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra germanistiky. Dostupný také z WWW: <http://theses.cz/id/wfns7q/downloadPraceContent adipIdno 6438> (22. 1.2016)

PALKOVÁ, Zdena. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha, 1997. ISBN 80-7066-843-1.

POSPÍŠILOVÁ, Lucie. *Znělost v češtině německých mluvčích*. Praha, 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Dostupný také z WWW: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/124912/> (22. 1.2016)

ROTHENHAGEN, Richard. *Phonetischer Grundkurs der deutschen Sprache für Tschechischsprecher*. Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Brno, 2002. ISBN 80-210-2953-6.

SANDHOP, Martin. SCHÄFER, Stefan. *Einführung in die Phonetik und Phonologie des Deutschen*. Univerzita Palackého, Olomouc, 2002. ISBN 80-244-0478-8.

SKARNITZL, Radek. *Znělostní kontrast nejen v češtině*. Praha, 2011. ISBN 978-80-7425-113-9.

ŠVÉDOVÁ, Zdenka. *Probleme in der Aussprache der Begriffe aus dem kognitiven Ansatz zur Landeskunde*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Karlova Univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra germanistiky. Dostupný také z WWW: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/53473/> (22. 1. 2016)

WODŇANSKÁ, Annalies. *Deutsche Phonetik I*. Učební texty vysokých škol. Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem, 1983.

WODŇANSKÁ, Annalies. *Deutsche Phonetik II*. Učební texty vysokých škol. Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem, 1983.

WODŇANSKÁ, Annalies. *Deutsche Phonetik III*. Učební texty vysokých škol. Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem, 1985.

SEZNAM POUŽITÝCH INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

KOVÁŘOVÁ, Alena. *Výuka a nácvik správné výslovnosti jako součást předmětu německý jazyk*. <http://educoland.muni.cz/nemecky-jazyk-a-literatura/vymena-zkusenosti/vyuka-a-nacvik-vyslovnosti-jako-soucast-predmetu-nemecky-jazyk/> (24. 1. 2016)

SIEBENHAAR, Beat. *Einführung in die Phonetik und Phonologie. Prozessphonologie, autosegmentale Phonologie*. http://home.uni-leipzig.de/siebenh/kurse/WS0809/v_phonetik_phonologie/PhonetikPhonologie13.pdf (9. 2. 2016)

ŠIKLOVÁ, Martina. 2014. „Distinktivní rys.“ *Encyklopedie lingvistiky*, ed. Kateřina Prokopová. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5/Distinktivní_rys (8. 2. 2016)

Fonetika a fonologie

<http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/ff/js08/fonetika/ucebnice/ch08s03.html> (13. 3. 2016)

<http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js08/fonetika/ucebnice/ch05.html> (7. 4. 2016)

<http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js08/fonetika/ucebnice/ch08s01s02.html> (7. 4. 2016)